

Januari Februari Maart April

Mei Juni Juli Augustus

September

Oktober November December

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

2018
EUROPEES JAAR
VAN HET CULTUREEL
ERFGOED
#EuropeForCulture

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed: op naar het vervolg!

‘Erfgoed verbindt, Europa inspireert’: met die slogan ging in januari het Nederlandse programma van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed van start in het Amsterdamse Scheepvaartmuseum. Het doel van het themajaar was om meer mensen te stimuleren om het Europese erfgoed te ontdekken en te beleven, en zo meer bewust te worden van het feit dat wij al eeuwenlang behoren tot een grensoverstijgende samenleving, met diverse culturele waarden en tradities onder één paraplu.

De Europese Commissie riep, op verzoek van de lidstaten, het Erfgoedjaar uit. Het Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92 nam het initiatief voor het Nederlandse programma. Daarbij was het uitgangspunt dat elke Nederlandse erfgoedorganisatie aan het themajaar kon deelnemen en bijdragen. De projectorganisatie werd ondergebracht bij DutchCulture, het Ministerie van OCW (met de nationaal coördinator als verbinder met de Europese Unie) en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) waren in de uitvoering partners.

Met veel enthousiasme pakten in het hele land (erfgoed)organisaties het initiatief ‘bottom up’ op. Er werden meer dan 300 activiteiten georganiseerd, die het erfgoed vierden en die de verbondenheid van ons land en onze geschiedenis met de rest van Europa voor een groot en divers publiek zichtbaar maakten. Die activiteiten varieerden van Europese eetcultuur-diners en burgemeesters die bloggen over lokaal Europees erfgoed tot parachutesprongen op de Zuidelijke Waterlinie. Van de Open Monumentendag met als thema ‘In Europa’ tot expertmeetings en de door de Young Underground Professionals georganiseerde Archeonacht in het Rijksmuseum van Oudheden. Het themajaar bood volop ruimte voor eigenzinnige aanpak en invulling. Het Europees Erfgoedjaar was een feestjaar waarin de rijkdom van alle soorten erfgoed centraal stond en dat de internationale bewustwording en ambities van het erfgoedveld een stevige impuls gaf.

Our Heritage: where the past meets the future

Erfgoed verbindt verleden, heden en toekomst. Dat wat vorige generaties ons materieel en immaterieel hebben nagelaten dragen wij weer over aan volgende generaties. Het themajaar raakte ook aan de uitdagingen die daarmee gepaard gaan. Hoe gaan we bijvoorbeeld om met het 'betwiste' of 'beladen' erfgoed? Met de soms te grote druk op erfgoedlocaties van massatoerisme? Met leegstaand erfgoed, dat vraagt om instandhouding door nieuw gebruik? Met klimaatverandering en de druk op onze infrastructuur, die vragen om ingrepen met oog voor ons cultuurlandschap en erfgoed? En hoe maken we erfgoed werkelijk inclusief? Vraagstukken die in heel Europa spelen en waarbij het belangrijk is gebruik te maken van internationale kennis en ervaring. Maandelijks richtte het Nederlandse programma daarom de schijnwerper op een specifiek erfgoedthema, waarin de Europese dimensie en de actuele vraagstukken centraal stonden.

Opbrengsten

Veel erfgoedorganisaties maakten dit jaar een eerste verkenning- en ontdekkingstocht richting Europa. De internationale context maakte hen bewust van nieuwe kansen en inspireerde tot ideeën die de komende jaren tot verdere groei en bloei kunnen komen. Organisaties die hun Europese ambities al in praktijk brengen, ontmoetten elkaar en wisselden ervaringen uit. Lokale en provinciale overheden zetten erfgoed dit jaar nadrukkelijk in om hun bredere ambities richting Europa te ondersteunen.

Door uiteenlopende activiteiten werden bestaande en nieuwe doelgroepen bereikt. Het besef dat in onze Europese geschiedenis diversiteit *normaliteit* is, werd aangewakkerd en kreeg op veel plekken een vanzelfsprekende vorm. Jongeren kregen en paktten het podium en brachten de noodzaak om binnen de erfgoedsector meer ruimte te bieden aan talentontwikkeling voor jonge professionals overtuigend over het voetlicht.

Als belangrijkste oogst legde het Europese Erfgoedjaar de basis voor nieuwe en vernieuwde netwerken en hechtere samenwerking tussen partners. Partijen hebben elkaar ontdekt, niet alleen internationaal, maar ook binnen Nederland. De veelvormige erfgoedsector zette hiermee een belangrijke stap in de richting van een steviger nationale infrastructuur, tevens als nuttige basis voor toekomstige internationale uitwisseling, samenwerking en projecten. Daarnaast werden ook de banden met andere sectoren, zoals natuur en toerisme, stevig aangehaald.

De organisatie van het Europese Erfgoedjaar vormde bij dit alles een motor die over het land verspreide projecten en partners met elkaar verbond, trends signaleerde, communiceerde en ondersteunde in het tot stand brengen van (internationale) expertmeetings en uitwisseling.

04 | 05 Het themajaar presenteerde niet alleen het erfgoed in een nieuwe context aan het publiek, ook maakte het de meerwaarde van Europese uitwisseling en samenwerking zichtbaar. Alle activiteiten en contacten die het themajaar opleverden, smaken naar meer. Het is kansrijk, uitdagend en belangrijk om aan die ontwikkelingen een vervolg te geven. In een steeds meer internationaal georiënteerde, diverse, gedigitaliseerde wereld is erfgoed immers een blijvend anker. Bij die gedroomde toekomst hoort een gezamenlijke Europese erfgoedagenda en een krachtige collectieve spreekbuis richting Europa. En vooral een inclusieve sector met een werkelijk divers publiek.

Toekomstagenda Erfgoed en Europa

Het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed gaf in veel opzichten een veelbelovende impuls om vanuit het cultureel erfgoed op allerlei manieren meer grensoverschrijdend te werk te gaan. Het is van belang dat die impuls, door een gezamenlijke inspanning van overheden en erfgoedveld, een

duurzaam vervolg krijgt. Dit kan door samen de volgende aandachtspunten en initiatieven op te pakken.

- Zorg ervoor dat erfgoed(beleid) binnen Nederland en Europa nog beter aansluiting vindt bij thema's als duurzaamheid, verstedelijking, toerisme, klimaatveranderingen en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen. Een meer integrale benadering van erfgoed, zowel beleidsmatig als praktisch, draagt hieraan bij.
- Maak gebruik van de volgende handvatten:
 - De Conventie van Faro: onderteken en voer deze uit als Nederland.
 - De Europese Urban Agenda: neem hieraan op alle beleidsniveaus deel. De recente aansluiting van de Federatie Grote Monumentengemeenten bij het Partnership Cultural Heritage is hierin een belangrijke stap.
 - De Verklaring van Davos: gebruik die als inspirerende tekst op weg naar een kwalitatief hoogstaande Baukultur voor Europa, die bijdraagt aan sociale cohesie, gezondheid en welzijn, waarin ook erfgoed een essentieel onderdeel is.
 - De dit jaar door Europa Nostra gelanceerde 'Berlin Call to Action': zet gezamenlijk met alle bij erfgoed betrokken partijen in op de uitwerking hiervan.
- Stimuleer professionele internationale uitwisselingen en internationale werkervaringsplekken voor (jonge) erfgoedprofessionals. Door betere voorlichting over bestaande subsidiemogelijkheden en door het ontwikkelen van meer laagdrempelige lokale en (Europese) fondsen, subsidies, opstart- en ontwikkelbudgetten.
- Bouw verder aan internationaal doorzoekbare digitale collecties.
- Faciliteer regionale en lokale samenwerkingsprojecten, als basis voor meer grensoverschrijdende samenwerking en kennisuitwisseling. Zo ontstaan actieve (internationale) erfgoednetwerken, waarin partners vanzelfsprekend samen

innoveren en ontwikkelen. Provincies en gemeenten spelen hier een belangrijke rol.

- Maak een 'Routeboekje Europa': een effectief instrument om beter inzicht en overzicht te krijgen in de bestaande voor het erfgoed relevante structuren en netwerken binnen Europa.
- Vertel de verhalen. Erfgoed specialisten, kunstenaars, historici, journalisten en jongeren beheren een enorm reservoir aan waardevolle verhalen en beelden die een begin kunnen zijn van nieuwe, Europees georiënteerde werkwijzen en projecten.
- Zorg voor een nationaal vervolg op het Europese Erfgoedjaar in aansluiting op de acties binnen Erfgoed Telt om de kansrijke ontwikkelingen binnen het themajaar te verduurzamen. Als motor in het versterken van een goede onderlinge afstemming van Europese ambities binnen het erfgoedveld en overheden, in het stimuleren van Europese kennisuitwisseling en netwerkversterking. De erfgoedsector en de overheden hebben hierin een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Om de mogelijkheden hiervoor verder te verkennen gaat Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92 hierover het gesprek met alle partners aan.

Ten slotte

Het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed was een dynamisch en veelbelovend themajaar. Aan alle personen, organisaties en overheden die hebben bijgedragen aan het succes hiervan past een groot woord van dank.

Op naar het vervolg!
**Namens het Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92,
Mirjam Blott, projectleider Europees Jaar van
het Cultureel Erfgoed 2018**

Mei Juni Juli Augustus September

April

Oktober

Maart

November

Februari

Column

December

Januari

ROTHEN

Creativiteit
en traditie

Grenzeloos
erfgoed

Duurzaam
vakmanschap

Religieus
verleden

Water

Opgegraven
geschiedenis

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Column: Place des Vosges

Het eerste moderne, Europese plein was een vredesplein. Het werd aangelegd in Parijs, aan de rand van het moerassengebied van de Marais en heette Place Royale. Een ambitieuze koning gaf opdracht tot de aanleg.

Wij moderneren kennen het plein als Place des Vosges. Ontdaan van verwijzingen naar religie of statelijke vorsten ontstond een leefruimte in de stad waar de bezoeker het voorwerp van aandacht is. Op het Place Royale draaide alles om zien en gezien worden. Hier komt men om te flaneren. De flaneur is een urbaan fenomeen, een wandelaar die van de stad zijn huis maakt. Rusteloos en zonder doel voor ogen gaat hij zijn weg, vrijheid is zijn wandelstok.

De flaneur wiens gemoedstoestand door de Franse dichter Baudelaire in woorden werd gevangen is de vleesgeworden rusteloosheid. In elke Europese stad die hij bezoekt vindt hij blind het plein. Dit continent herbergt een gigantische collectie van kleine, grootse, oude en nieuwe pleinen waar de reiziger kan aankomen om er weer te vertrekken. Waar hij oude kennissen ontmoet en nieuwe vrienden maakt. Door heel Europa liggen de mooiste pleinen, ze zijn makkelijk te bereiken en sluit aan op de vitale onderdelen van de stad.

Oude steden koesteren hun kerkpleinen, nieuwe steden maken werk van pleinen. Grote Europese steden als Napels die decennialang hun pleinen gebruikten als parkeergarage worden wakker uit hun stedelijke sluimer en zien in hoe belangrijk het plein voor de bewoners is. Pleinen zijn de voeten van de stad; ze zorgen voor beweging. Wie flaneert verbindt zich op lichtvoetige wijze aan de wereld om hem heen.

Opgroeiend in Rotterdam ging ik van plein naar plein. Om te spelen, om uit te rusten, om nieuwe mensen te ontmoeten. Om onzichtbaar te zijn - al die mogelijkheden bood het plein mij.

Vorig jaar was ik pleinprofessor aan de Technische Universiteit te Delft. Samen met twintig, jonge, veelbelovende studenten onderzocht ik de magie van het plein. Waarom houden we van pleinen? Wat maakt een plein een goed plein? Wat maakt een slecht plein slecht? Er was consensus over lelijkste plein van Nederland, dat was het Schouwburgplein in Rotterdam. We zochten uit waar die aversie tegen dat plein vandaan kwam; het was niet praktisch, weinig uitnodigend en zelfs gevaarlijk. Kortom, het Schouwburgplein was het ultieme anti-plein. Geleidelijk kwamen we erachter dat het Schouwburgplein ook over kwaliteiten beschikte, al moesten we echt ons best doen om die te benoemen.

De belangrijkste conclusie van ons onderzoek was dat het plein emoties oproept die gaan over vrijheid, verbondenheid en harmonie. Op het plein komen we tot rust.

10 | 11 Voor de burger is het plein een veilig huis buitenshuis dat hij met iedereen deelt.

Een goed plein democratiseert. We togen naar Brussel om te observeren waarom iedereen naar de Grote Markt trekt. Het plein discrimineert niet, heft geen entree en biedt altijd een uitgang. Op het plein is men vrij om te gaan staan waar men maar wil. Op het plein maken we een selfie van ons samenvallen met de rest van de mensheid.

Bij ons bezoek aan het Vrijthof in Maastricht kwamen we erachter hoe Europees het plein is. Zowel het plein in Brussel als het plein in Maastricht werden door Lodewijk de Veertiende, de Zonnekoning, bestookt met kanonnen. Wil men de stad veroveren, treft dan het plein. In het oude en nieuwe Europa is het plein multifunctioneel. Het Piazza del Popolo met het standbeeld van Giordano Bruno is een plein dat de hele dag door verschillende functies heeft. Er is in de ochtend een markt,

rond het beeld van Bruno spreekt men af, in de cafés aan het plein komt men samen, en in de prachtige kleine bioscoop sluit men de avond af. Op het piazza worden de overlijdensberichten opgehangen.

Dit moet de leidende gedachte zijn geweest van Hendrik de Vierde, Koning van Frankrijk, toen hij aan het einde van de zestiende eeuw de troon besteeg: een gemeenschappelijke ruimte waar burgers ongeacht hun religie of achtergrond elkaar kunnen ontmoeten. Er was ook reden toe. Frankrijk kwam uit een bloedige godsdienstoorlog tussen Katholieken en Protestanten. Hendrik de Vierde was een Hugenoot. Om de lieve vrede te bewaren schudde hij dat geloof af toen hij op de Franse troon kwam. En gaf hij opdracht tot de aanleg van het Place Royal, architectuur in de stad niet om mensen op afstand te houden maar om mensen te verwelkomen.

Ik kom uit de stad der pleinen, Rotterdam. Ik heb een herinnering aan het oude Schouwburgplein met zijn betonnen zwembadjes en fonteintjes.

Ik bezocht het Pijnackerplein met zijn prachtige muziektent waardoor je je in de negentiende eeuw waant, de lage huizen die om het plein liggen creëren intimiteit.

Elk plein dat we bezoeken brengt ons terug naar het eerste plein. In mijn geval was dat het Heemraadsplein. Door de monumentale bomen en overvloedig groen lijkt het meer op een park. De Kaapverdische bewoners die rond het plein wonen noemen het plein Het Plein van de Arme Sloebers. Dat is een dubbelzinnige bijnaam. Want elke arme sloeber die op dat plein komt voelt zich een koning.

Het Place Royal in Parijs werd het plein van de zelfbewuste, speelse jong generatie.

Op het Place Royal is het een komen en gaan van jongens en meisjes die spelen met de kledingcodes van dat moment. Ze kleden zich niet naar hun afkomst, maar naar de mode. Het plein wordt de eerste catwalk, de plek waar je laat zien wie je bent door hoe je eruit ziet. Men kijkt en draait om elkaar heen. Omdat lopen alleen saai is worden op strategische punten in het park bankjes geplaatst - het bankje doet zijn intrede in de Europese geschiedenis. Vanaf het bankje wordt de flaneur observator; een verdubbeling van het plein. Je kan zie wie er op je afkomt, wie zich van jou verwijderd. Wie jouw aandacht heeft. Et voila, het sociale fenomeen van het flirten is geboren.

Rotterdam is met zijn vele pleinen een groot Place Royale. Vooral in het voorjaar en zomer verandert de stad in een mozaïek van verschijningsvormen die hun weg vinden naar de open ruimtes van de stad.

Wie het vernieuwende karakter van Rotterdam wil leren kennen, die bezoekt zijn pleinen. Het leidt tot een opwinding onderzoek waarin de spanning tussen plein en bezoeker voelbaar is. De kosmopolitische inwoners van Rotterdam lijken in dat opzicht op de Parisiens uit het begin van de zeventiende eeuw. Beide groepen definiëren hun identiteit niet aan waar ze vandaan komen maar aan waar ze zijn. Het plein, dat ben ik.

Abdelkader Benali

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober

November

December

Creativiteit
en traditie

Duurzaam
vakmanschap

Water

JANUARI

Januari
Creativiteit
vanuit traditie

“Mandenvlechten is het oudste ambacht ter wereld, ouder zelfs dan het weven”, vertelt **Esmé Hofman**. “Je hebt er geen ingewikkeld gereedschap voor nodig en je kunt het overal doen, met verschillende materialen.”

Hofman is één van de vijf professionele vlechters die ons land rijk is. Ze volgde een vierjarige Duitse vakopleiding en kent niet alleen de traditionele vlechttechnieken die haar gewild maken als restaurator, maar weet haar kennis ook te vertalen in nieuwe toepassingen. Met modeontwerper Asha Swillens maakte ze een hoed met een diameter van 1,25 meter en voor kunstenaar Harmen Brethouwer realiseerde ze een gevlochten kegel. Regelmatig werkt ze samen met studenten van de Design Academy Eindhoven die haar uitdagen aan de slag te gaan met andere materialen of haar vaardigheden koppelen aan 3D-printing.

“De meeste vlechters blijven hangen in de traditie”, constateert Hofman. “Maar er is zo veel meer mogelijk, vooral als je teruggaat naar de essentie van het ambacht en jezelf losweekt van het standaard mandenvlechten of stoelen matten. Als vlechter kun je dingen maken die niet machinaal te doen zijn. Er zijn toepassingen denkbaar in de bouw en de medische technologie. Maar je kunt ook sieraden, kleding, tassen en zelfs doodskisten produceren.”

Dit beeld van ambachtelijk vlechtwerk als vaardigheid met hoge actualiteitswaarde past naadloos in de visie van de Crafts Council Nederland. “We willen de kennis van ambachtelijk technieken behouden en overdragen”, stelt **Marion Poortvliet**, initiatiefnemer van het in 2013 opgerichte platform. “Niet om ze te conserveren met een stolp erop, maar om toekomstige innovatie mogelijk te maken. In de industrie is behoefte aan prototypes die alleen handmatig gemaakt kunnen worden. Textiel fabrieken schakelen bijvoorbeeld handwevers in voor proefstaaltjes. En ook de consument wil steeds meer op maat gemaakte producten. Handwerk heeft dus een toekomst in Nederland, er is vraag naar.”

“Er zijn nog mensen met diepe vakkennis maar die worden vaak niet gevonden door opdrachtgevers. Ons platform probeert daar verandering in te brengen. Zo koppelden we modeontwerper Walter Van Beirendonck aan Gerard van Oosten, specialist in het Staphorster Stipwerk. Van Oosten produceerde 67 meter stof die de basis vormde voor een spectaculaire nieuwe collectie.”

Activiteiten

Ambassade Montmartre in de Jordaan

[Stichting Jordaanmuseum]

Het [Jordaanmuseum](#) vierde in september de verbinding tussen volkswijken als de Jordaan, de Marollen in Brussel, Soho in Londen en Trastevere in Rome in een programma met de herplaatsing van een replica van de plaquette van de 'Communes libres' (vrije gemeenten) en verschillende presentaties.

Afro-European cultural heritage Event

[African Young professionals]

[African Young Professionals](#) greep het Europees Erfgoedjaar aan om te reflecteren op de betekenis van cultureel erfgoed met bijdragen van Nederlandse kunstenaars en het nalatenschap van de Afrikaanse diaspora in Nederland.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

16 | 17

De kennis van dat handwerk dreigt in rap tempo te verdwijnen, waarschuwt Poortvliet. “Het Nederlandse onderwijs is in toenemende mate gericht op beroepen. Zodra een vaardigheid niet meer nodig is, geen economische relevantie meer heeft, wordt die niet meer onderwezen. Er is een hele generatie opgegroeid die niet geleerd heeft te maken, voor wie ontwerpen een puur conceptuele aangelegenheid is. Door de digitalisering lijkt het ook minder noodzakelijk om fysiek dingen uit te proberen. Maar er wordt op die manier veel kennis weggegooid. Bovendien is het iets heel anders om al makend te ontwerpen. Door iets echt te doen ontdek je nieuwe mogelijkheden die weer kunnen leiden tot nieuwe toepassingen. De fysieke handeling zorgt er ook voor dat beide hersenhelften ontwikkeld worden en niet alleen de linker die door cognitieve, rationele activiteit wordt gestimuleerd. Dat zorgt voor een rijkere vorm van kennis.”

Houvast in vloeibare tijden

Toen interieurontwerper **Mina Abouzarrah** een conferentie in het geboorteland van haar ouders, Marokko, bezocht viel haar op hoe weinig van de aanwezige stylisten en ontwerpers iets wisten over de achtergrond van de door hen gebruikte producten. Zelf dook ze gretig in de geschiedenis en tradities van de lokale leerbewerkers, tapijtwevers en koperslagers. Ze verwerkt de opgedane kennis in haar meubels en accessoires. “Mijn eerste product was een kussen waarin ik antieke, handgeweven Berberse stoffen combi-

neerde met high-end Europees textiel. Het was een versmelting van twee werelden: machinaal en handgemaakt, modernisme en traditie, hier en daar, toen en nu.”

Abouzarrah's collectie groeit met enkele ontwerpen per jaar die ze verkoopt via verscheidene winkels en online. “De interesse groeit”, merkt ze. “Kopers begrijpen steeds beter dat iets wat handgemaakt is en van ver komt duurder is. Maar ze zijn geïnteresseerd in het verhaal achter het ontwerp. Ze willen geen zielloos product.”

Dat ambachtelijke productie diepere betekenis kan geven aan gebruiksartikelen, merkte ook **Thijs Adriaans** tijdens het maken van zijn documentaireserie *Community Dressing*. In acht afleveringen van een half uur, die te zien zijn op Adriaans' YouTube-kanaal, behandelt de filmmaker en onderzoeker telkens een andere streek en thema. “In Marken heb ik me verdiept in de rijglijfjes van meisjes, die tot hun huwelijk de sluiting op de achterkant hebben. Ze hebben dus altijd hun moeder of tante nodig om het kledingstuk aan te trekken. Eenmaal gehuwd draait de sluiting naar voren: een mooie beeldspraak voor de beschikking die ze dan hebben over hun eigen lijf.”

“Veel van dit soort kennis is aan het verdwijnen. En dat terwijl de mode van vandaag juist enorme behoefte heeft aan dit soort symboliek. Ze geeft houvast in onze vloeibare tijden. En ze maakt de kleding waardevoller waardoor die minder snel wordt weggegooid. Verspilling is een van de grootste problemen van de hedendaagse mode-industrie.”

Ambachtelijke kennis en vaardigheden zijn belangrijk om te behouden en verder te ontwikkelen. Binnen de ambachten komen immers diverse culturen en tradities samen en de vaak eeuwenoude technieken inspireren en dragen bij aan allerlei innovatieve ontwikkelingen. Het is daarom essentieel dat kinderen, meer dan nu het geval is, op school de kans krijgen dingen te maken: handvaardig te zijn. In het licht van kennisuitwisseling en -ontwikkeling die ambacht (uiteindelijk) neerzet als basis voor innovatie is het nodig internationale ambachteninfrastructuren te behouden en structureel te versterken.

Betekenisgeving door ambachtelijkheid kan ook een maatschappelijk karakter hebben. De projecten van Makers Unite zijn daar een goed voorbeeld van. “Wij zijn een sociale onderneming”, vertelt projectleider Sophie Kiesouw. “In 2015, op de top van de vluchtelingen crisis, organiseerden we co-creatiesessies met vluchtelingen om iets bruikbaar te maken van afgedankte reddingsvesten. Dat werd een oranje lintje dat we op Koningsdag 2016 uitdeelden op straat, samen met vluchtelingen, om zo de dialoog tussen Nederlanders en nieuwkomers te stimuleren. Daarna ging een team van twintig Syrische vluchtelingen de reddingsvesten verwerken tot tassen, laptoptassen en reisaccessoires.”

Met de opbrengst wordt een programma gefinancierd om Syrische ambachtslieden klaar te stomen voor een werkend bestaan in Nederland. “Bijna tachtig vluchtelingen hebben het programma van twee maanden nu voltooid en een portfolio opgebouwd. We hebben vijf ambachtslieden met een ambachtsachtergrond gekoppeld aan keramisch atelier Cor Unum, dat bijpassende zeepbakjes van gerecycled keramisch restmateriaal maakte. Die collectie is gepresenteerd tijdens de Dutch Design Week waar de zeepmakers door een bedrijf uit Rozendaal werd benaderd om voor hen Aleppo-zeep te maken.”

Academia lopen achter

Arjo Klamer luidt de noodklok. “Bepaalde beroepen en vaardigheden dreigen uit Nederland te verdwijnen”, stelt de professor culturele economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. “Lange tijd hebben we over Nederland gedacht als een kennis-economie. Het ambacht raakte daarbij ondergesneeuwd en belandde in het hoekje van de folklore. Veel ambachtslieden werken geïsoleerd en missen contact met de rest van de maakindustrie. Bovendien werd binnen het onderwijs tot voor kort een onderscheid gemaakt tussen hoger en lager opgeleid, waarbij het leren met je handen een lagere status kreeg toebedeeld en het voor jongeren minder aantrekkelijk werd om zich ambachtelijk te scholen. Die trends worden nu wat gecorrigeerd, maar de achterstand is groot en de overheid doet nog niet voldoende om het tij te keren.”

Nederland zou volgens Klamer kunnen leren van het buitenland. Hij noemt Duitsland en Japan als voorbeelden van landen waar ambachtelijkheid hoger wordt gewaardeerd en een rol heeft in

het hedendaagse productieproces. “In Duitsland bestaan gildes en een meester-gezelsysteem waardoor kennis wordt doorgegeven. Erkende meestertitels zorgen voor kwaliteitsbewaking. In Japan worden belangrijke ambachtslieden gezien als ‘nationaal erfgoed’ en hebben ze een semi-goddelijke status. Via uitwisseling en samenwerking zouden Nederlandse ambachtslieden kunnen profiteren van hun kennis. Niet om die te kopiëren maar toe te passen met een Nederlandse draai.”

Een dergelijke uitwisseling is al eens georganiseerd door de Crafts Council. In verband met 400 jaar betrekkingen tussen Japan en Nederland werkten vier Nederlandse designers met drie Japanse meesters. Poortvliet: “Dan merk je dat de Japanners innoveren in de diepte door steeds specialistischer te worden. Nederlanders kennen juist een grote vrijheid.”

Maar ook binnen Nederland zelf moet er wat gebeuren, zijn Klamer en Poortvliet het eens. “Het leren met je handen moet structureel worden geïntegreerd in het basis- en middelbaar onderwijs. Wie zelf nooit iets heeft gemaakt herkent ook de kwaliteit van handwerk niet”, is Poortvliet van mening. “Daarnaast moet er geïnvesteerd worden in kennisontwikkeling en onderzoek om ambachten effectief te kunnen inzetten voor vernieuwende producten of diensten.”

Dat onderzoek staat nog in de kinderschoenen, erkent Klamer. “De literatuur, zeker de economische, is zeer beperkt. Het is een nieuw vakgebied maar heeft actuele relevantie. Internationaal vergelijkende studies zijn echter ingewikkeld omdat ieder land zijn eigen definitie van ambachtelijkheid aanhoudt en de statistieken dus niet te vergelijken zijn. Eén van de projecten die wij nu hebben lopen is om een uniform systeem te ontwikkelen. De manier waarop ambachten worden benoemd en gecijferd moet internationaal gelijk getrokken worden. Anders blijft het een kwestie van appels en peren vergelijken.”

Kritische massa en continuïteit

Om de innovatieve kracht van ambachten tot bloei te laten komen is een infrastructuur nodig waarbij mensen en middelen op elkaar aansluiten. Die is in Nederland echter behoorlijk uitgehold. Vlecht-specialist Hofman illustreert het aan de hand van haar eigen vakgebied. “Om vlechtwerk innovatief in te zetten heb je een bepaalde kritische massa

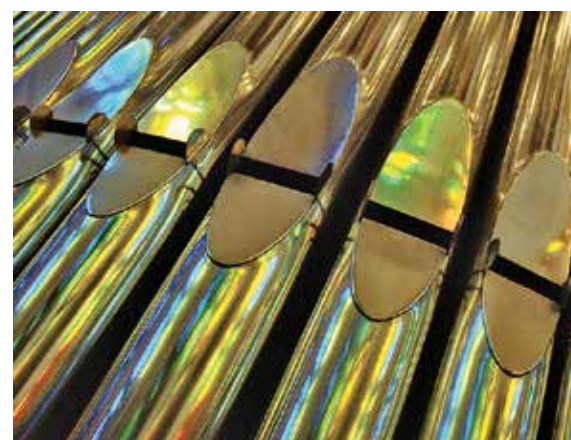
Activiteiten

Openstelling atelier handgeschilderd behang

[Snijder&CO hand-painted wallpaper]

Op diverse plekken in Maastricht vond in september een vijfdaags [Klinkend Erfgoed Festival](#) plaats. Innovatieve evenementen brachten historische klokken, carillons, orgels en torenuurwerken voor alle leeftijdsgroepen in beeld én geluid onder de aandacht.

Festival Klinkend Erfgoed

[Stichting Klinkend Erfgoed Nederland]

Tijdens open dagen bij het atelier van Snijder&CO maakte het publiek kennis met het traditionele ambacht van [handgeschilderd behang](#), met specifieke aandacht voor de Europese beïnvloeding van de Nederlandse behangsels. Dit ambacht wordt al ruim 200 jaar niet meer beoefend maar was in de 16e en 17e eeuw populair. Uniek dus!

18 | 19

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

nodig. Naast vijf professionele vlechters zijn er in Nederland zo'n tweehonderd hobbyisten die werk leveren van wisselende kwaliteit. Als iemand op korte termijn bijvoorbeeld honderdvijftig gevlochten stoelen wil produceren dan kan dat niet omdat de capaciteit simpelweg ontbreekt. Ik zie het niet snel gebeuren dat er een mandenvlechtersschool wordt opgericht, maar we zouden kunnen kijken naar het flexibele Scandinavische opleidings-systeem waarin kunstacademiestudenten zich kunnen specialiseren in een ambacht. En je kunt ook denken aan het opzetten van werkplaatsen in psychiatrische inrichtingen of gevangenissen.”

De organisaties die het netwerk van kennis en contacten onderhouden en verstevigen, staan onder druk. Makers Unite mist de middelen om haar programma's landelijk, laat staan internationaal, uit te rollen. De Crafts Council krijgt financiële ondersteuning van de overheid maar onvoldoende voor onderzoek en optimale kennisoverdracht.

Subsidieregelingen van de diverse fondsen schoten tekort. “Veel organisaties vallen buiten de boot, vooral waar het cross-over projecten betreft of immaterieel erfgoed in het algemeen”, beaamt Riet de Leeuw, beleidsmedewerker van het Ministerie van OCW. “Dit kabinet heeft echter extra geld vrijgemaakt voor immaterieel erfgoed. In de visiebrief *Cultuur in een Open Samenleving* van de minister kondigt zij een nieuwe regeling aan. Die regeling moet ingaan in de nieuwe beleidsperiode, eind 2018, en geldt voor het Fonds voor Cultuurparticipatie in samenwerking met het Stimuleringsfonds en het Mondriaan Fonds. De nadruk komt te liggen op ambachten, het betrekken van jongeren en stedelijk, hedendaags immaterieel erfgoed. Momenteel brengen we de knelpunten in beeld.”

Wat interieurontwerper Mina Abouzarah betreft mag daarbij ook gekeken worden naar het functioneren van de huidige regelingen. “Volgend jaar wordt vijftig jaar arbeidsmigratie Nederland-Marokko gevierd en er is best veel geld via verschillende fondsen beschikbaar gesteld voor innovatieve projecten. Er was een open call naar alle contacten maar bij de bijeenkomst van het Stimuleringsfonds bleek driekwart van de inzenders wit. Daar kom je dan moeilijk tussen, terwijl je bij juist zo'n programma een Marokkaanse ontwerper verwacht. Misschien moet er gewerkt worden met een quotum om de instroom van niet-witte ontwerpers te vergemakkelijken.”

Een andere les uit heden en verleden is dat incidentele steun leidt tot incidenteel succes. Glas-museum Leerdam organiseerde in 2017 Cities of Glass, een internationale uitwisseling waarbij kunstenaars en ambachtslieden twee weken lang samenwerkten. “Er werden stijlen en technieken uitgewisseld, en de uitkomsten zijn vastgelegd in een boek en website”, volgens conservator Hélène Besançon. “Maar het liefst zouden we dit evenement iedere drie jaar organiseren, vergelijkbaar met het International Glass Symposium in Novy Bor. Continuïteit is nodig om het netwerk te behouden en verstevigen. Maar zo’n conferentie is duur en fondsen ondersteunen vaak maar eenmalig. Een ander probleem is de vaak gestelde eis van publieksparticipatie, die hier helemaal niet relevant is. En er wordt veel nadruk gelegd op innovatie. Maar een gedegen voorbereiding en aandacht voor de techniek is noodzakelijk voor het slagen van zo’n uitwisseling. Er wordt weleens vergeten dat de basis eerst goed moet zijn en dat je dan pas kunt innoveren.”

Schijnwerper

Crafts Council Nederland organiseerde op 26 januari (bij de officiële opening van het EYCH in Nederland) in het Amsterdamse Scheepvaartmuseum de expertmeeting ‘Creativiteit vanuit Traditie’. In vervolg hierop organiseerde de Erasmus School of History, Culture and Communications op 1 en 2 maart het internationale symposium.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

20 | 21

December

November

Oktober

Januari

Februari

Maart

April

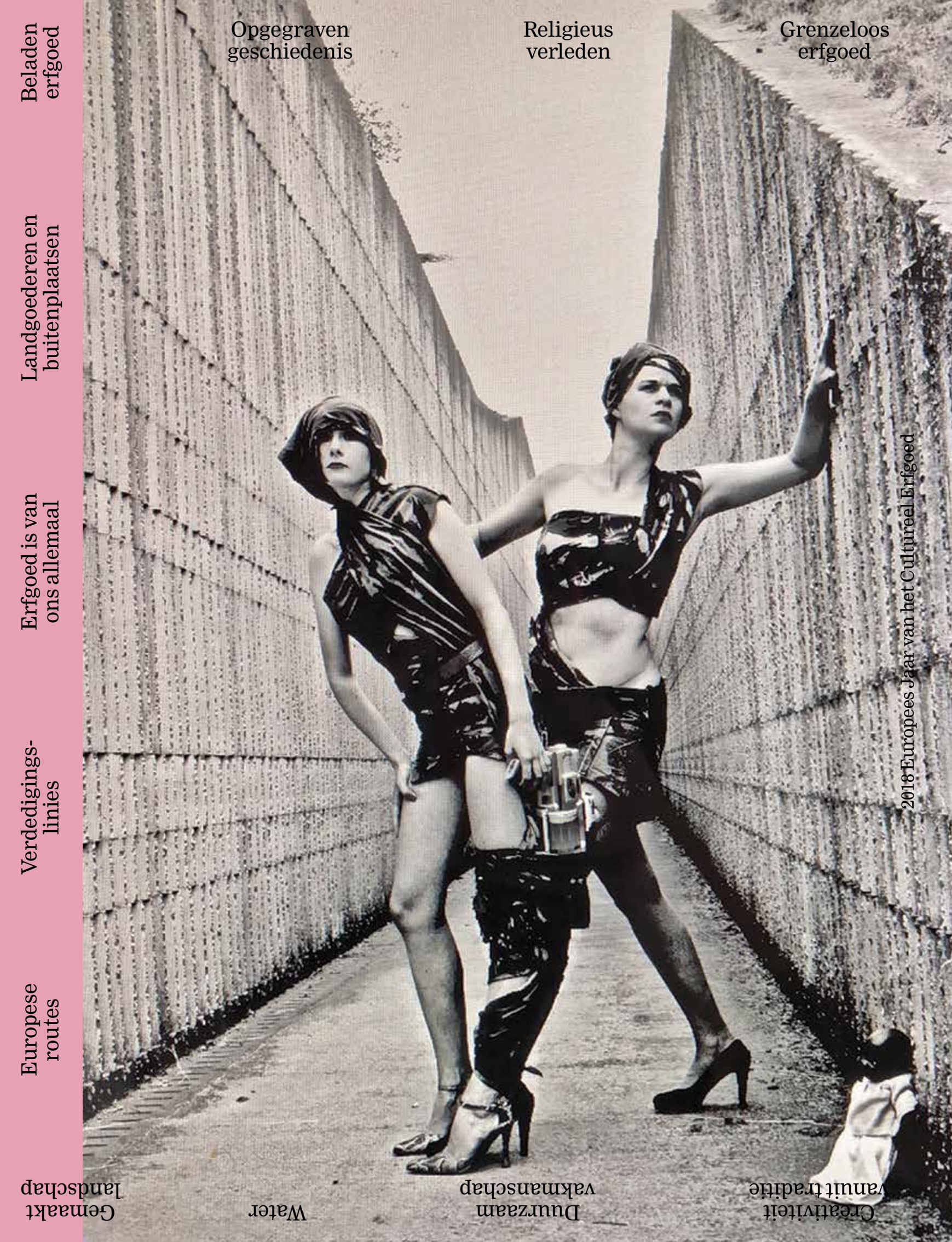
Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

Januari Februari Maart April

December November Oktober

22
22 | 23

De maandelijkse schijnwerperthema's kwamen via korte filmpjes tot leven. Vrijwilligers, bezoekers, kinderen, binnen- en buitenlandse toeristen vertelden hierin wat erfgoed met hen doet, voor hen betekent en wat hen raakt. Deze verhalen en portretten werden geplaatst op de themajaar-website: www.europeeserfgoedjaar.nl, uitgezet via social media en door partners verspreid via hun eigen communicatiekanalen.

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

December

November

Oktober

24 | 25

Januari

Februari

Maart

April

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober

November

December

Creativiteit
vanuit het
midde

Duurzaam
vakmanschap

Water

ERFBERE

Februari
Duurzaam
vakmanschap

“Sommige beroepen leven niet meer in de samenleving”, stelt Paulus van der Jagt. En hij spreekt uit ervaring. Van der Jagt is smid en restaureert als zodanig schepen en historische molens. Hij geeft ook al ruim tien jaar workshops met zijn Stichting IJzerhart om jongeren tussen de twaalf en achttien jaar oud in contact te brengen met zijn vak. “Ik sta regelmatig een ochtendje op schoolpleinen te smeden, puur om kinderen te laten zien dat het bestaat. Er zijn in de dagelijkse omgeving zoveel dingen gemaakt van metaal die moeten worden onderhouden of gerestaureerd, maar ze zijn zich daar niet van bewust.”

In zijn workshops laat Van der Jagt zien dat ambachtelijk smeden meer mogelijkheden biedt dan de productie door constructiebedrijven die vooral gestandaardiseerde onderdelen leveren. Maar hij laat leerlingen ook kennismaken met de lol die je eraan kunt beleven. “Smeden gaat om wilskracht, concentratie en samenwerking. Dat wil ik ze laten ervaren.”

Stichting IJzerhart bereikt jaarlijks zeshonderd leerlingen van alle schooltypen. “Daar zitten ook

gymnasiasten tussen. Dat zijn je klanten over twintig jaar, zij houden het vak in stand want zonder klanten heeft smeedwerk geen bestaansrecht. Ik krijg altijd verbaasde en leuke reacties, van zowel jongens als meisjes. De meesten zie ik daarna niet meer terug, maar van het allereerste jaar zijn twee jongens een metaalopleiding gaan doen en die hebben bij mij stage gelopen. De een werkt nu bij een constructiebedrijf, de ander heeft zich gevestigd als smid.”

Essentieel voor een succesvolle workshop is de steun van de school. “Dat een hele klas zich inschrijft is beter dan een open inschrijving. Maar vooral MBO-scholen blijven erg achter bij het inkopen van workshops. Dat is een geldkwestie. Maar het is sowieso lastig samenwerken met scholen, zelfs vanuit het Nederlands Gilde van Kunstsmeden.”

Johanna Kuijpers herkent dit wel. Als lid van de Historische Vereniging Haarlem en secretaris van de Projectgroep Ambachtslieden organiseert zij twee keer per jaar excursies om de interesse van VMBO-leerlingen voor restauratie-ambachten

Op 15 en 16 februari 2018 organiseerde Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) in samenwerking met Tapis Plein (Vlaanderen), FARO en de Duitse UNESCO commissie, in Utrecht de internationale conferentie ‘Urban Cultures, superdiversity and Intangible Heritage’. Leo Adriaanse, directeur van KIEN, over zijn internationale ambities voor 2019 en verder: “Komend jaar zetten wij weer vervolgstappen met ons Intangible Heritage & Museum Project. Zo organiseren wij bijeenkomsten in Aubusson (FR) en Mechelen (B) en ontwikkelen we een internationale toolkit. Net als dit jaar beleggen we ook in 2019 een Vlaams-Nederlands overleg van experts en beleidsmedewerkers op het gebied van immaterieel erfgoed. Regelmatig brengen we bezoeken en dragen we bij aan internationale erfgoedbijeenkomsten, zoals begin februari aan de conferentie ‘Kulturerbe als kulturelle Praxis - Kulturerbe in der Beratungspraxis’ in München en (in breder verband) aan UNESCO-bijeenkomsten ‘all over the world’.”

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Activiteiten

Kampioenschap, demonstraties en workshops heggenvlechten

[IVN, Staatsbosbeheer, Brabants Landschap]

Een bijna vergeten, eeuwenoud ambacht krijgt door vrijwilligers weer leven: heggenvlechten. In maart werd door maar liefst 40 teams gestreden om het Nederlands kampioenschap. De vlechters van nu bestudeerden hiervoor verschillende methodes, onder andere uit Engeland, België en Frankrijk. Ook organiseerde Staatsbosbeheer op meerdere plekken demonstraties en excursies.

International symposium Values of Craft: Craft as intangible heritage

[Erasmus School of History, Culture and Communications]

In een internationaal symposium op 1 en 2 maart, georganiseerd vanuit de Erasmus School of History, Culture and Communications in Rotterdam keken academici en vakdeskundigen naar de internationale waardering van ambachten en vraagstukken die spelen rond het behoud ervan voor de toekomst, wat Nederland van andere landen zou kunnen leren en andersom.

28 | 29

aan te wakkeren. “De eerste twee jaar deden we dat door middel van een klassikale monumenttentocht door de stad en mondelinge toelichting, maar dat bleek te theoretisch. Toen zijn we ons alleen gaan richten op leerlingen van het derde en vierde jaar die geïnteresseerd zijn in metselen en timmeren. Die brengen we op de bouwplaats in contact met timmerlui en metselaars die hun persoonlijke verhaal vertellen. Het is zeer laagdrempelig, een eerste opstapje naar echte interesse voor het vak. Maar scholen vinden het wel genoeg zo. We hebben het geprobeerd via docenten met een filmpje over de restauratie van de St Bavo en voorgesteld een uurtje te komen praten, maar daar was allemaal geen tijd voor.”

Ook pogingen om via andere historische verenigingen het kennismakingsproject provinciaal uit te rollen zijn tot nu toe gestrand. “Daar zitten niet altijd mensen met interesse voor het ambacht. Ze zijn HBO- of WO-geschoold en van uitwisseling met praktisch geschoolden lijkt voornog geen sprake. Toch blijven we proberen interesse te kweken, bijvoorbeeld met een activiteit op HAVO en VWO. De slogan van onze vereniging is niet voor niets ‘restaureren moet je leren!’”

Conjunctuurafhankelijk

“De branche staat keihard onder druk”, stelt Pim Schipper onomwonden. “Dat komt door de lage aanwas van jonge mensen. Ambachtelijk werk wordt niet sexy of stoer gevonden, het heeft een lage status en is daarom onaantrekkelijk. Wij hebben op dit moment bijvoorbeeld geen leerling-metselaar. Dat kun je best een acuut probleem noemen.”

Schipper werkte en werkt als restauratieaannemer bij bedrijven die actief nieuwe werknemers werven en intern opleiden. Eerst deed hij dat bij Schakel & Schrale, sinds de zomer van 2018 is hij directielid van het Leidense Burgy. “Bij Schakel & Schrale hadden we zeven leerlingen op een personeelsbestand van 45. Nu hebben we ongeveer 25 leerlingen op een bestand van 75 timmermannen en metselaars. De meeste oudere werknemers zijn ook als leerling begonnen en het geeft een bepaalde dynamiek in je bedrijf als je werkt met interne opleidingen en directe kennisoverdracht. Wij zitten met onze verhouding redelijk hoog maar daar onderscheiden we ons mee. Zo’n twintig procent leerlingen is optimaal.”

Schipper noemt het meester-gezelsysteem “onderdeel van de bedrijfsvoering”. Maar het is wel een kostbare vorm van bedrijfsvoering, waar lang niet iedereen voor kiest. “Opleiden kost tijd en energie”, vertelt hij. “Een interne opleiding duurt drie jaar en pas na vijf jaar kan iemand zelfstandig op pad. Rekening houdend met pensionering en ander verloop moet je elk jaar vijf à zes nieuwe leerlingen aannemen.”

“Het valt echter niet altijd mee om die leerlingen vast te houden. Je moet ook werk voor ze hebben. In 2010 was er bijvoorbeeld veel te weinig te doen. Nu is er weer te veel: vier kerken die voor €30 miljoen gerestaureerd moeten worden. Dat komt allemaal tegelijk terwijl het beter uitgesmeerd had kunnen worden. Het zou helpen als de overheid, die via het subsidiestelsel indirect toch de grootste opdrachtgever is, projecten minder conjunctuurafhankelijk maakt.”

Daarnaast vindt Schipper dat opdrachtgevers zich nog te vaak laten leiden door zuiver financiële afwegingen. “Ze zouden moeten kiezen voor bedrijven die een actieve rol spelen in het opleiden van personeel en het in stand houden van het ambacht. Nu wordt teveel gestuurd op de laagste prijs. Dat is niet echt een erkenning van vakmanschap en kwaliteit.”

Maar hij steekt ook de hand in eigen boezem. “De branche is traditioneel en de wereld verandert snel. De huidige generatie restauratiespecialisten is geboren met een iPhone in de hand in plaats van een beitel. We zouden meer gebruik kunnen maken van nieuwe technieken. Bijvoorbeeld door grof of uniform werk over te laten aan robots of 3D-printers en het fijne beeldhouwwerk aan specialisten. Dan houd je de principes van het vak in leven maar zet je technieken in die aansluiten bij de actualiteit.”

Leren over de grens

Het Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen heeft met haar restauratieportfolio een hedendaags gereedschap ontwikkeld dat jongeren kan aanspreken en tegelijkertijd hun positie versterken. Het restauratieportfolio bestaat uit een app op de telefoon die gelinkt is aan een account die via de laptop wordt onderhouden. “Per vakgebied wordt aangegeven welke vaardigheden je onder de knie moet hebben”, vertelt [Agnes van Alphen](#), projectsecretaris van de Stichting Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen. “Door foto’s of filmpjes te uploaden kun je laten zien dat je daaraan voldoet. Je

Activiteiten

Craft your future

[Keunstwurk, Friesland College]

Wat kan traditioneel vakmanschap betekenen voor de vraagstukken van nu? Dat was het onderwerp van 'Craft Your Future' dat in oktober plaatsvond in Leeuwarden. Mede geïnspireerd door het Europees Erfgoedjaar werd ook gekeken naar andere Europese landen. Zo vertelde de Portugese ontwerper Ana Mestre over de relatie tussen kurkontwerp en duurzame productinnovatie.

kunt ook diploma's en certificaten van cursussen toevoegen. Op die manier krijg je zelf een beeld van wat je gedaan hebt. Dat wakkert de trots aan. Bovendien kun je je ermee profileren richting opdrachtgevers.”

Het Ministerie van OCW is enthousiast over dit soort initiatieven die aansluiten bij de belevingswereld van jongeren”, vertelt [Ariane Limburg](#), beleidsmedewerker van de directie Erfgoed en Kunsten. “De minister zet meer middelen in om de zichtbaarheid van ambachten en erfgoed te vergroten. Internationale competities als World Skills vergroten ook de populariteit. Momenteel inventariseren we met een Europese werkgroep de best practices op het gebied van kennisoverdracht in de erfgoedsector. De publicatie die daar in 2019 uit voortkomt, bevat ongetwijfeld buitenlandse voorbeelden die voor Nederland interessant kunnen zijn. Maar we moeten ervoor waken die meteen als blauwdrukken te willen zien. Dingen zijn over de grens anders gereguleerd en ingebed in een andere cultuur. Niet alles is zomaar over te nemen.”

Binnen Erasmus+ heeft men al vier jaar ervaring met internationale uitwisseling. De hieraan voorafgaande Erasmus- (voor HBO en WO) en Leonardo da Vinci-programma's (voor MBO) kunnen zelfs

bogen op een track record van een kwart eeuw. “We subsidiëren reis, kost en inwoning”, vertelt [Marianne Driessen](#), consultant Erasmus+. “Het gaat in het MBO om een stage voor leerlingen van twee weken tot een jaar, en voor docenten van twee dagen tot twee weken. Daarnaast ondersteunen we strategische internationale partnerschappen tussen minimaal drie partijen, bijvoorbeeld een Nederlandse opleiding, een Duits bedrijf en nog een school in een ander EU-land. Dat duurt maximaal twee jaar en alle nieuw ontwikkelde onderwijsmaterialen en technieken worden gedeeld via publicaties en filmpjes.”

“Uitwisseling kan echt leiden tot verbetering van de onderwijspraktijk in Nederland. Zo hadden leerlingen van een kappersopleiding in Rotterdam in Londen iets geleerd over 'black hair'. Vervolgens gingen de docenten erheen om er meer over te weten te komen en is het in het Nederlandse curriculum aangepast. Dat is een mooi voorbeeld van verduurzaming.”

Voorafgaande Erasmus- (voor HBO en WO) en Leonardo da Vinci-programma's (voor MBO) kunnen zelfs

Voorafgaande Erasmus- (voor HBO en WO) en Leonardo da Vinci-programma's (voor MBO) kunnen zelfs

Schijnwerper

Op 15 februari 2018 vond in Haarlem de expertmeeting Duurzaam Vakmanschap plaats. Kernvraag was: hoe zorgen we ervoor dat we het voor behoud van ons erfgoed benodigde vakmanschap in stand houden? Vanuit Europees perspectief kon het volgende worden genoteerd. Internationale uitwisselingen en stages voor leerlingen, onder meer mogelijk gemaakt vanuit het programma Erasmus+, maken opleidingen aantrekkelijker voor jongeren - maar kansen worden nog niet ten volle benut. Onderlinge internationale uitwisseling van docenten kan leiden tot beter onderwijs. Buitenlandse 'best practices' zijn weliswaar niet altijd een-op-een te reproduceren, ze bieden wel inspiratie en nieuwe inzichten. En voor specialistische nicheberoepen waarvoor binnen Nederland geen professionals voorhanden zijn, biedt internationale uitwisseling uitkomst.

WO, die niet alleen kijken naar techniek en uitvoering maar ook naar innovatieve en analytische competenties.” Dat niche-opleidingen het lastig hebben binnen het MBO, erkent OCW-medewerker Limburg. “Er is ruimte nodig om te experimenteren met andere vormen van onderwijs. OCW ondersteunt daarom pilots met cross-overopleidingen zoals het RIBO in Hengelo, waar innovatieve lesmethoden worden gecombineerd met oude ambachten. Maar het blijft zo dat kleine opleidingen in het reguliere onderwijs onder druk staan. Dat is ook de reden waarom de minister middelen heeft vrijgemaakt om brancheopleidingen op te zetten.”

Een budget van €2 miljoen voor het ontwikkelen van alternatieve curricula is toegewezen aan het Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen. “We zijn begonnen met opleidingen voor restauratietimmeren, restauratiemetselen en restauratievoegen, nog acht andere vakdisciplines volgen binnenkort”, vertelt Van Alphen. “Daar waar mogelijk werken we samen met scholen, maar dat is vaak lastig omdat ze vastzitten in hun structuur. Je loopt tegen beperkingen aan zoals het niet mogen inhuren van specialisten die praktijkkennis hebben maar geen onderwijsbevoegdheid of helemaal geen externe experts mogen inhuren. Slechts enkele scholen blijken bereid om buiten de gebaande paden te treden en te denken in oplossingen.”

Er zijn ook particuliere partijen die proberen het gat te vullen dat het regulier onderwijs laat vallen. Zoals Yvon Prince, oud-onderwijsman, die samen met Paul Vincken werkt aan een nieuw opleidingsmodel. “Veel aannemers klagen dat jongeren weinig kunnen. Op scholen leren ze weinig omdat docenten zelf op afstand van de praktijk staan. Het is veel aantrekkelijker voor leerlingen als ze werkend aan een concreet project kunnen leren. Wij willen het denken met de handen stimuleren. Er moet aandacht zijn voor zoiets als ‘toegepaste kunstgeschiedenis’. En het kan ook geschikt zijn voor zij-instromers, statushouders of mensen die zich hebben laten omscholen.”

“Het liefst zouden we pilots met werkervaringsplekken starten op verschillende plaatsen in Nederland en daar ook universiteiten bij betrekken om te toetsen wat duurzaam is. Maar er is nog geen of weinig samenwerking. Het onderwijs houdt vast aan haar systeem waar alles draait om betaalbaarheid. En aannemers denken op de korte termijn. Daar is het algemeen maatschappelijk belang niet mee geholpen.”

moet je naar Frankrijk of Duitsland. Voor rietdekken moeten we we nu mensen uit onder andere Roemenië hierheen halen. Maar je zou ook een langdurige relatie aan kunnen gaan met een Roemeense school en docenten van elkaar laten leren zodat het vak hier weer wordt onderhouden.”

Omgekeerd blijft het aantal Nederlandse docenten dat over de grens bijleert beperkt. “Terwijl zij juist verantwoordelijk zijn voor het doorgeven van informatie aan een grote groep leerlingen. Onder MBO-leerlingen groeit het aantal internationale stages wel. Jarenlang lag het op 4% maar inmiddels is het al 7% en de ambitie is om binnen afzienbare tijd 10% van de leerlingen voor kortere of langere tijd in het buitenland te laten leren.”

Internationale stages verplicht stellen zal moeilijk gaan, vermoedt Driessen. Maar ze weet wel dat zo’n buitenlandstage een opleiding aantrekkelijk maakt en ook de status van het vak ten goede komt. “Uit persoonlijke verhalen, die vrijwel zonder uitzondering positief zijn, blijkt dat het veel oplevert: persoonlijke groei, meer zelfvertrouwen, andere kennis en die kennis op verschillende manieren kunnen toepassen. Buitenlandervaring is bovendien vaak een pre bij een sollicitatie. Daarom is het goed dat het budget voor Erasmus+ vanaf 2020 verdubbeld wordt. Wat we wel nodig hebben is een gedegen impactmeting. Dan pas kunnen we zeggen hoezeer de kansen op een baan of verdere studie worden vergroot door internationale uitwisseling.”

Knellende kaders

De grootste knelpunten in het verduurzamen van ambachtelijkheid liggen bij de scholen. MBO’s bieden steeds meer algemene opleidingen aan voor grote aantallen leerlingen. Specialisatie is vanwege de extra kosten vaak niet mogelijk. En vrijekeuze ruimte wordt ingevuld door eigen docenten in plaats van externe specialisten als Paulus van der Jagt waardoor ze eigenlijk helemaal niet zo vrij zijn.

“De kwalificatiedossiers op MBO’s staan door alle strakke kaders flexibiliteit in de weg”, stelt Marleen Hofland-Mol, die voor haar onderzoek naar creatief ondernemerschap diverse MBO-opleidingen doorlichtte. “Er zou financiële ondersteuning moeten zijn voor samenwerking tussen kleine opleidingen om te voorkomen dat ze onafhankelijk van elkaar omvallen. Er moet bovendien een visie worden ontwikkeld over ambachtelijkheid. Daar hoort niet alleen het MBO bij maar ook het HBO en

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

34 | 35

eladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Januari Februari Maart April

36 | 37

Mei Juni Juli Augustus September

Oktober November December

Verdedigings-
lijnies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

Water

Oktober

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

April

Oktober

November

December

Maart

Februari

Januari

Grenzeloos
erfgoed

Religieus
verleden

Opgegraven
geschiedenis

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Duurzaam
vakmanschap

Water

teit
ditte

MAART

Maart
Water

Activiteiten

Foto-expositie De Ramp in focus

[Watersnoodmuseum]

Dat water in het verleden niet alleen vriend maar ook vijand kan zijn, toonde deze expositie in het Watersnoodmuseum. De tentoonstelling bestond uit zeventig originele foto's van fotografen Ed van der Elsken, Cas Oorthuys, Eva Besnyö, Ed van Wijk, Aart Klein, Kees Molkenboer en Dolf Kruger.

Rotterdam Water Weekend

[Rotterdam Water Weekend]

In juli vond de tweede editie van het Rotterdam Water Weekend plaats in het Maritiem District van Rotterdam. Hier ligt de grootste erfoedhaven van Nederland. Jarenlang was dit het centrum van waaruit de schepen door Europa voeren. Diverse activiteiten brachten dit maritieme erfgoed op laagdrempelige manier onder de aandacht.

Platform Groen Erfgoed: waterbeheer in groen erfgoed

[Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed]

Water ligt aan de basis van groenaanleg: zonder water geen bomen en planten. Maar te veel water, wisselende waterstanden en waterkwaliteit vragen steeds dringender om aandacht. Tegelijk biedt kennis over historisch waterbeheer kansen voor de toekomst.

De nationale identiteit op de zeebodem

Eigenlijk is het vreemd dat maritieme archeologie tot voor kort zo'n bescheiden rol speelde in het Nederlandse erfgoedbeleid. Nederland is feitelijk één groot deltagebied en haar geschiedenis is onlosmakelijk verbonden met het water. De nationale identiteit in hoge mate verbonden met scheepvaart en visserij, veel van de huidige rijkdom is gebouwd op slavenhandel en overzeese plantages. "Maar vanaf de jaren vijftig heeft Nederland zich afgekeerd van het water", constateert **Martijn Manders**, programmaleider Maritiem Erfgoed van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). "De grachten in onder andere Utrecht en Leiden werden gedempt, de historische havens van Harlingen en Harderwijk zijn weggemoffeld achter industrieterreinen en oude wallen zijn doorbroken om doorgaande wegen aan te leggen."

De geringe aandacht voor onderwatererfgoed wordt weerspiegeld in het kleine aantal maritieme rijksmonumenten: slechts acht tegenover bijna 62 duizend gebouwde rijksmonumenten. De groep archeologen die zich met erfgoed op het land bezighoudt is dan ook veel groter dan het bestand maritiem archeologen. Op een totaal-aantal van 1300 archeologen zijn er een tiental maritiem gespecialiseerd.

Dat er de laatste jaren weer meer aandacht is voor maritiem erfgoed heeft te maken met technologische ontwikkelingen. "Voor de jaren zeventig was het erg ongebruikelijk voor privé personen om met duikflessen naar de zeebodem af te dalen", vertelt **Joost Kuggeleijn**, beleidsmedewerker directie Erfgoed en Kunsten van het Ministerie van OCW. "Dat is nu wel anders. En ook sonarapparatuur is een stuk goedkoper geworden. Het erfgoed op de zeebodem wordt daardoor meer bedreigd."

Paalworm

In de beleidsbrief *Erfgoed Telt* (2018) heeft de minister dat erkend en een stevige investering toegezegd. Over een periode van vier jaar wordt bijna €10 miljoen extra uitgetrokken voor onder andere monitoring, waardering en bescherming van vindplaatsen. Dat bedrag betekent een verviervoudiging van het bestaande budget.

"Er is een enorme achterstand op het gebied van inventarisatie", stelt Manders. "In 2012 is er een taskforce opgezet om de problemen in kaart

te brengen, die in 2016 een vervolg kreeg. Als vindplaatsen eenmaal zijn geïdentificeerd dan moet bepaald worden of iets moet worden opgegraven, beschermd of dat we het gewoon kunnen laten liggen. Voorheen pakten we alleen de plekken aan die bloot kwamen te liggen en om acute actie vroegen. We gingen van incident naar incident en dat resulteerde niet altijd in de beste keuzes."

"Op basis van alle informatie kunnen we nu een betere afweging maken", zegt Kuggeleijn. "Inmiddels worden ook de diverse relevante databases gekoppeld. De selectie verloopt meer planmatig, van grof naar fijn. Er zijn ongeveer 60 duizend plekken waar iets ligt, variërend van een balk tot een compleet schip, maar het aantal wrakken met historische waarde ligt een heel stuk lager."

Naast schatjagers en bergingsbedrijven die illegaal schroot optakelen en verkopen is de zee zelf

de grootste bedreiging voor maritiem erfgoed. De bodem onder water is door stroming veel onrustiger dan op land. Als houten schepen eenmaal vrij komen te liggen, kunnen ze in korte tijd worden opgegeten door paalwormen.

Gesaneerde Zuiderzeevloot

Steeds vaker wordt bij de inventarisatie van wrakken de hulp van amateurarcheologen ingeroepen. Kuggeleijn: "Parallel aan de herwaardering van de maritieme archeologie krijgen vrijwilligers binnen de erfgoedzorg meer aandacht dan in het verleden, ook binnen de maritieme archeologie. Er worden jaarlijkse bijeenkomsten georganiseerd om kennis uit te wisselen tussen vrijwilligers en professionals. Door de extra middelen komt er bovendien meer capaciteit bij het rijk beschikbaar om daadwerkelijk samen te werken. Ook wordt er

Schijnwerper

Water speelt een belangrijke rol in de Europese geschiedenis. Producten, mensen, culturen en ideeën zijn ooit over het water verspreid tot in alle uithoeken van ons continent en zelfs ver daarbuiten. Maritiem erfgoed gaat over de relatie tussen mens en water en betreft alle tastbare en niet tastbare getuigen uit het verleden die we bewaren, onderzoeken en doorgeven aan de volgende generaties.

Vanaf maart bracht de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de betekenis van maritiem erfgoed voor publiek, vrijwilligers, deskundigen en liefhebbers in kaart door middel van een Europese publiekscampagne met de oproep: wat is voor jou een belangrijk en bijzonder voorbeeld van maritiem erfgoed?

Honderdzevenentwintig ingezonden teksten, foto's en video's werden verzameld en verwerkt op de website www.maritiem-erfgoed.nl en www.maritime-heritage.com. De inzendingen zijn heel divers en variëren van de Titanic tot persoonlijke herinneringen, familieobjecten en zelfs het lied 'Alle mannen die t' kaap willen varen'. De resultaten dienen als aanzet tot een Nederlands en ook een Europees maritiem narratief waarin het water een verbindende rol speelt.

geprobeerd om regels die dit in de praktijk lastig maken, zoals arbo-voorschriften, aan te passen.”

Publieksparticipatie is een prioriteit, zegt ook Manders. “Voorheen werd vanuit de rijksoverheid bepaald wat de moeite waard was om te bewaren. Maar als je op lokaal niveau kijkt, worden vondsten anders gewaardeerd. Een Urker visserschip uit 1932, van voor de sanering van de halve Zuiderzeevloot door de aanleg van de afsluitdijk, is op Urk enorm belangrijk. Een VOC-schip dat voor de kust van Urk gezonken is, heeft lokaal mogelijk veel minder maatschappelijke betekenis. Natuurlijk moeten archeologen de archeologische waarde van vondsten blijven bepalen, maar door meerdere groepen te betrekken bij onderzoek krijg je een betere balans in het erfgoedbestand.”

Die betrokkenheid geldt niet alleen op lokaal niveau maar ook internationaal. Maritiem erfgoed is bij uitstek grensoverschrijdend. Vanwege de rol die Dordrecht vanaf de veertiende en Amsterdam vanaf de zestiende eeuw vervulden als stapelplaats ligt de Nederlandse zeebodem vol Spaanse, Franse, Duitse, Deense en Britse scheepswrakken. Hoeveel Nederlandse schepen er in buitenlandse wateren liggen is niet helemaal duidelijk. Manders doet een educated guess van rond de duizend. “De archieven van de West-Indische Compagnie zijn vernietigd en die van de admiraliteiten zijn incompleet. Dat maakt inventarisatie lastig. Met landen waar meerdere wrakken liggen zoals Indonesië, Japan en Cuba hebben we meerjarige programma's opgezet. We trainen ook mensen daar want capaciteitsopbouw is belangrijk. Dan hoef je er niet telkens zelf heen en kun je de gebruikte methodes op elkaar afstemmen.”

Onvervulde vacatures

Een geslaagd internationaal samenwerkingsproject is de opgraving van De Rooswijk in 2017 en 2018. Het VOC-schip is in 1740 vergaan voor de Britse kust en werd in 2004 bij toeval ontdekt door een amateurduiker. Omdat stroming en zandverschuivingen het wrak bedreigden, werd besloten de lading boven water te halen. Om dit soort situaties in de Nederlandse Noordzee voor te zijn, wordt gewerkt aan een beleidsadvieskaart die in de loop van 2019 klaar moet zijn. “Daarin wordt nauwkeurig beschreven wat er gedaan moet worden als daar iets gevonden wordt”, legt Kuggeleijn uit. “En dan gaat het niet alleen om scheepswrakken maar ook om het

verdronken prehistorisch landschap op de zeebodem.”

Daarnaast wordt gewerkt aan ratificatie van het Unesco-verdrag uit 2001 ter bescherming van onderwatererfgoed. De toegenomen activiteit op de Noordzee – denk aan de aanleg van windmolenparken en trans-Atlantische kabels – maakt het vaststellen van protocollen noodzakelijk. Het verdrag definieert de rollen en verantwoordelijkheden van onder andere kustwacht, vissers en scheepskapiteins. Naar verwachting wordt het binnen twee jaar officieel bekrachtigd.

Een groter budget en een aangescherpt juridisch kader zijn echter van weinig waarde als het aantal experts op het huidige niveau blijft steken. Manders: “Er moeten de komende twintig jaar vele tientallen maritiem archeologen bij komen, is mijn conservatieve schatting: archeologen die zich specialiseren in de relatie tussen de mens en het water en specifiek de rol hierin van Nederlanders in binnen- en buitenland. Aan de Universiteit van Leiden, waar ik lesgeef, is maritieme archeologie nu ook onderdeel van het Masters-programma maritieme geschiedenis. En er is een minorprogramma in ontwikkeling dat beide faculteiten – archeologie en geschiedenis - verbindt. Maar we zouden een gespecialiseerd uitstroomprofiel moeten hebben. Nu moeten studenten daarvoor nog naar het buitenland: de VS, Australië of Denemarken.”

Behalve het opleiden van meer specialisten is het volgens Manders noodzakelijk ook reguliere archeologen die nu al werkzaam zijn maritieme kennis mee te geven. “Zeker in Nederland, waar water een zo bepalende factor was en is. De Hanzesteden en de Nederlandse economie van de Middeleeuwen zijn bijvoorbeeld niet te begrijpen zonder maritieme blik. Een geïntegreerde aanpak zou een hoop informatie kunnen opleveren die nu misschien verloren gaat.”

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

42 | 43

December

November

Oktober

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Water

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

44 | 45

Januari

Februari

Maart

April

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
lijnies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Opgegraven
geschiedenis

Duurzaam
vakmanschap

Religieus
verleden

Creativiteit
vanuit traditie

Grenzeloos
erfgoed

December

November

Oktober

46 | 47

Januari

Februari

Maart

April

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Mei Juni Juli Augustus September

April

Oktober

Maart

November

Februari

**April
Gemaakt
landschap**

December

Januari

Grenzeloos
erfgoed

teit
ditte

Religieus
verleden

Duurzaam
vakmanschap

Opgegraven
geschiedenis

Water

APRIL

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Leren van historisch watermanagement
God schiep de aarde maar Nederland werd gemaakt door de Nederlanders. In geen ander land ter wereld is het landschap zo intensief bewerkt en gemanipuleerd als in Nederland. Dijken zijn opgeworpen, veen afgestoken, afwateringskanalen gegraven en meren ingepolderd. De creatie van dit cultuurlandschap stond vrijwel altijd in het teken van het behoud van droge voeten. Dat begon al met de Romeinen die hier rond het begin van de jaartelling de eerste waterwerken aanlegden.

Eeuwenlang is voortgebouwd op lessen uit het verleden maar de laatste jaren dreigen we het historisch watermanagement uit het oog te verliezen. “We zijn die integraliteit van de delta

aan het kwijtraken”, stelt **Menne Kosian**, specialist watererfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). “We moeten meer in systemen denken. In de middeleeuwen en later werd een ingenieus systeem van watergangen - niet alleen de objecten als molens en gemalen, maar ook de verlaten, sluizen, sloten en vaarten - verder verfijnd en uitgebouwd, om al het overtollig water uit Utrecht en Noord-Holland te leiden. Tot we het systeem in de afgelopen decennia zijn gaan negeren. En daarom is er bijvoorbeeld in Vinex-wijk Leidsche Rijn constant wateroverlast. De oude waterafvoersystemen functioneerden goed. Zij kunnen nu van groot nut zijn bij het bestrijden van de hittestress in de steden en de wateroverlast in de delta.”

Schijnwerper

Staatsbosbeheer en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed organiseerden op 26 april een expertmeeting ‘Gemaakt Landschap’ in Nijmegen. Onderwerp: de gevolgen van klimaatverandering voor ons cultuurlandschap. Veertig experts (landschapsarchitecten, historici, geografen, waterspecialisten, natuuronderzoekers, beleidsmedewerkers, adviseurs) en een groep internationale studenten van de TU Delft spraken over de grote opgaven en hoe die te lijf te gaan.

De EU biedt in haar beleid vanaf 2020 meer kansen voor erfgoed en landschap, door meer nadruk te leggen op het inzetten van erfgoed in breder verband. Juist de connectie met andere beleidsterreinen als landbouw en milieubeleid wordt gezocht. Dat is goed nieuws, volgens de experts, want samenhang mist. Er wordt nu nog vaak te sectoraal gedacht en gehandeld, iets dat mede in de hand wordt gewerkt door per sector te verdelen subsidies. Op het gebied van internationale samenwerking is nog veel te winnen. Zo is er bijvoorbeeld weinig structureel overleg over landschapontwikkeling met buurlanden. In de cultuurhistorische aanpak van watermanagement loopt Nederland overigens voorop. Het zou goed zijn deze kennis en ervaringen breder internationaal te delen.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Activiteiten

Maïsdoolhof

[Piet en Corrie Mathijssen]

Op Hof van Overveld in Prinsenbeek, Noord-Brabant is ieder jaar een maïsdoolhof te vinden. Dit jaar stond het doolhof in het teken van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed. In het maïsdoolhof waren de 12 sterren van de vlag van de Europese Unie verwerkt, naast een paar klompen, een bos tulpen, de kustlijnen van de provincies Friesland en Noord-Holland met daartussen de Afsluitdijk en een molen uit de Zaanstreek. Ook de puzzeltocht in het maïsdoolhof stond in het teken van het Europees Erfgoedjaar.

Stadsplattegronden en stedenatlassen uit de 16de tot 18de eeuw

[Stichting Ons Fort]

‘Ons Fort’ in Venlo organiseerde een lezing over de oude kaarten van perioden waarin Venlo afwisselend in handen was van de Spanjaarden, Fransen en Belgen. Deze wisseling van heersers drukte niet alleen zijn stempel op het dagelijks leven in Venlo, maar ook op de inrichting van het landschap.

Fietstocht Acht landschappen

[Vechtstreekmuseum, VechtExclusief en gemeente Stichtse Vecht]

In een fietstocht van 20 kilometer nam een gids deelnemers langs acht verschillende soorten ‘gemaakt’ landschap van Stichtse Vecht. Van de buitenplaatsen en dorpen op de oeverwal van de Vecht via de veenplassen, droogmakerijen en vechtweiden en langs forten en bunkers van het militaire landschap. De route sluit aan op Europa vanwege de handelsverbinding via de vaarroute van de Vecht en de Napoleonsroute.

Die problemen zijn aanzienlijk en urgent. Klimaatverandering zorgt voor meer wateroverlast die bovendien extremere pieken kent. Daarnaast neemt de bouwdruk op het land alleen maar toe. De landschapsarchitecten, historici, geografen, waterspecialisten, natuuronderzoekers en beleidsadviseurs die tijdens de expertmeeting van 26 april 2018 bij elkaar waren, vinden het dan ook hoog tijd voor een stevige, geïntegreerde aanpak. Zij pleitten niet voor een dictator maar een ‘klimator’, iemand die de problematiek blijvend op de agenda houdt, overheden op hun verantwoordelijkheden aanspreekt en projecten kan aanjagen.

Betegelde tuintjes

“Het waterbewustzijn moet worden vergroot, bij zowel bestuurders als burgers”, vindt **Jan Janse**, teamleider Landschap en Erfgoed van Staatsbosbeheer. “In het onderwijs moet meer aandacht komen voor waterproblematiek. En mensen moeten zich realiseren dat het massaal betegelen van tuintjes betekent dat het water steeds moeilijker weg kan.”

Tot nu toe wordt er bij watermanagementprojecten te eenzijdig gekeken naar veiligheid en natuur, stelt **Henk Baas**, hoofd Landschap van de RCE. “Het rivierenlandschap wordt al eeuwenlang bewoond en bewerkt, daar zijn zichtbare sporen van aanwezig. Die worden soms nog té achteloos opgeruimd. Oude, in onbruik geraakte steenfabrieken worden nog altijd gesloopt. Maar ze zouden ook kunnen worden hergebruikt als vluchtplaatsen voor grote grazers.”

Baas staat een holistische visie voor ogen waarbij cultureel erfgoed meer omvat dan alleen historische gebouwen. Ook beplanting behoort ertoe. Zoals de bakenbomen langs de oever van de Maas. “Heel lang is er geen waarde toegekend aan dit soort historische landschapselementen”, vertelt Baas. “Vanwege onderhoudskosten zouden ze worden verwijderd. En het is aan burgerprotest te danken dat ze bewaard zijn gebleven.”

Andere cultuurhistorische elementen die soms makkelijk slachtoffer worden van al te rigoureuze watermanagement zijn de meidoorn- en sleedoornheggen langs de IJssel, of in de keten natuurgebieden langs de Maas tussen het Noord-Brabantse Vierlingsbeek en het Gelderse Batenburg. Julius Caesar schreef in zijn commentaar over de Gallische oorlog al over deze gecultiveerde hagen die percelen begrenzen en

bij overstromingen het vruchtbare slib doen neerslaan. Deze zouden moeten verdwijnen omdat ze de doorstroming van het rivierwater in gevaar zouden brengen. “Lijkt me typisch een maatregel waarbij het middel ergens is dan de kwaal”, aldus Baas.

In watermanagementprojecten is de samenwerking tussen gemeenten en regio's en ook tussen de verschillende disciplines een belangrijk punt van aandacht. Baas en Janse zien de uitvoering van pilotprojecten als een goede manier om te komen tot een werkbare integrale aanpak. Het Deltafonds dat tot 2030 een bedrag van €1 miljard beschikbaar stelt, zou daarbij breder moeten worden ingezet, in de vorm van een Klimaatadaptief toekomstfonds. “In die periode komen er één miljoen woningen bij dus zou dat fonds het beste direct gekoppeld kunnen worden aan nieuwbouwprojecten”, vindt Janse. “We moeten leren van het verleden om problemen in de toekomst te voorkomen.”

Gebruik verandert landschap

Een basis voor die pilotprojecten is er al in de vorm van Ruimte voor de Rivier. Tussen 2000 en 2015 werden in het kader van dit programma ruim 12.000 hectare rivier verruimende maatregelen genomen in de Rijntakken. De infrastructurele ingreep ging gepaard met cultuurhistorisch onderzoek in de uiterwaarden dat in 2016 resulteerde in een publicatie van Rijkswaterstaat. De 2.0-versie van Ruimte voor de Rivier zou breder en veelomvattender moeten zijn en Ruimte voor Water moeten heten.

“Er wordt nu nog grofmazig gewerkt”, vindt Baas, die meer aandacht vraagt voor het regionaal waterbeheer rond de kleine rivieren en beken. “Er is nog zo'n vijfduizend kilometer beek die wacht op herstelmaatregelen. Het is nu vaak zo dat ecologen natuurdoeltypes opstellen voor dit soort gebieden, maar in de praktijk blijkt dat niet voldoende. De hydrologische toestand van een beek verandert met het gebruik ervan. In de Dommel bijvoorbeeld stonden vroeger talrijke watermolens die het water opstuwden en zo een ooibos in stand hielden. Met het sluiten van die molens verandert het landschap en dat kun je niet eenzijdig terugdraaien. Een handboek als *Beekherstel en erfgoed* van de Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer (Stowa) kan regionale overheden en waterschappen helpen bij het nemen van beslissingen.”

Ook op het gebied van internationale samenwerking is er nog veel te winnen. Met uitzondering van een paar lokale projecten aan de grens met België en Duitsland is er weinig structureel overleg, laat staan gezamenlijk optreden. “De Overijsselse Vecht is een uitzonderingsgeval en daarmee een voorbeeld”, vindt Janse. “Langs de rivier waarvan een derde in Nederland ligt en de rest in Duitsland zijn over de jaren meer dan zeventig projecten geïnitieerd. Maar voor dit soort samenwerking heb je een echte voortrekker nodig.”

Wat meespeelt is dat de cultuurhistorische aanpak van watermanagement in het buitenland nog in de kinderschoenen staat in vergelijking met Nederland. “We zouden onze kennis en bevindingen beter moeten delen”, stelt Baas dan ook. “Van het boek *Ruimte voor de Rivier* zou een Engelstalige versie kunnen worden gemaakt. Het leent zich er prima voor. Als het gaat om de combinatie ruimtelijke ordening en cultureel erfgoed is Nederland een showcase.”

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Jan Janse, teamleider Landschap en Erfgoed bij Staatsbosbeheer: “Onze activiteiten en ervaringen binnen het Europese Erfgoedjaar maken ons extra bewust van het belang om, onder meer via educatie, de maatschappelijke betekenis van diverse thema's uit te dragen. Het verleden leert ons bovendien hoe erfgoed en landschap schouder aan schouder kunnen worden ingezet binnen opgaven als klimaatverandering en energietransitie.”

Oktober
November
December

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Januari
Februari
Maart
April

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

Het Creative Europe-programma van de Europese Commissie (in Nederland is de Creative Europe Desk, de info- en helpdesk ondergebracht bij DutchCulture) biedt ook de komende jaren ondersteuningsmogelijkheden voor de culturele en audiovisuele sector. Speciaal voor het Europees Erfgoedjaar was er een subsidieregeling voor Europese samenwerkingsprojecten. Zes Nederlandse organisaties ontvingen dit jaar financiële steun voor hun projecten: Castrum Peregrini voor Heritage Contact Zone en Stichting Suns and Stars voor het project The collective domain of cultural memory. Beide organisaties zijn projectleiders. Daarnaast zijn vier projecten met Nederlandse partners geselecteerd voor ondersteuning: Stichting Europees Erfgoed Atlantikwall (project: Atlantikwall Europe), EXARC (project: Crafting Europe in the Bronze Age and Today), Europe Nostra (project: Food is Culture) en Stichting Stadsschouwburg Amsterdam (project: Ghent Altarpiece).

54 | 55

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Erfgoed is van ons allemaal

Verdedigings-lijnies

Europese routes

Gemaakt landschap

Water

Duurzaam vakmanschap

Creativiteit vanuit traditie

Januari Februari Maart April

Mei Juni Juli Augustus September

Oktober

November

December

Creativiteit
vanuit traditie

Duurzaam
vakmanschap

Water

Gemaakt
landschap

Grenzeloos
erfgoed

Religieus
verleden

Opgegraven
geschiedenis

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
lijnies

Europese
routes

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

56 | 57

Mei Juni Juli Augustus September

Oktober

November

December

Creativiteit
vanuit traditie

Duurzaam
vakmanschap

Water

Gemaakt
landschap

April

Maart

Februari

Januari

Grenzeloos
erfgoed

Religieus
verleden

Opgegraven
geschiedenis

Beladen
erfgoed

Mei
Europese
routes

MEI

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Nieuwe wegen, oude sporen

De meeste Nederlanders ervaren het landschap vanuit de trein of auto, op weg naar werk of huis. Maar dat is zelden een genot. Het merendeel van de tijd zit je tussen geluidswallen of in min of meer overdekte tunnels. Als het zicht vrij is, liggen spoor en weg kaarsrecht door de weilanden zodat er gedurende een half uur of langer weinig opzienbarends gebeurt.

Dat is niet altijd zo geweest, vertelt Geerte Wachter, projectmanager Europees Erfgoedjaar bij de Provincie Utrecht. “Wegen kronkelden vroeger meer maar zijn vaak om veiligheidsredenen rechtgetrokken. Hetzelfde geldt voor waterwegen. Maar er is een beweging op gang gekomen om de meanders weer terug te brengen. Je kunt ook denken aan het planten van historisch groen langs wegen. De geschiedenis wordt zichtbaar gemaakt en mobiliteit wordt meer een beleving dan alleen de noodzaak om van A naar B te gaan.”

De provincie Utrecht concentreert zich daarbij op drie iconische wegen die haar grondgebied doorkruisen. De eerste is de Route Impériale nr 2 (N402), die in 1811 werd ingesteld per keizerlijk decreet van Napoleon Bonaparte en die Parijs verbindt met Amsterdam. De tweede is de Via Regia (N225), tweeduizend jaar geleden aangelegd door de Romeinen, een van de alleroudste fundamenten van ons huidige wegennet. De Wegh der Weegen (N237) tenslotte, de elf kilometer weg die Jacob van Campen ontwierp om Amersfoort en Utrecht met elkaar te verbinden, dateert van 1647 en doorsnijdt het heidelandschap waar de rijke burgerij buitenplaatsen had.

“Het landschap is nu vaak verrommeld”, vindt Wachter. “De sorties naar de buitenplaatsen zijn niet meer als zodanig te herkennen. Hetzelfde geldt voor de afbakening van de kavels. Door bomen te planten, borden te plaatsen en andere ingrepen kunnen we het ritme van de weg weer terugbrengen.” Het is volgens haar wel noodzakelijk dat bewoners en ondernemers hierbij worden betrokken. “Het is hun weg en zij moeten het verhaal vertellen. Anders gaat het verloren. Bij de Wegh der Weegen lukt dat goed. Daar zijn lokale bewoners verenigd in een stichting.”

Samenwerking en regie

Historische wegen en routes liggen doorgaans op het grondgebied van meerdere gemeenten en soms ook verschillende provincies. Die beslissen

Activiteiten

Liberation Route Europe

[VVV Midden-Limburg]

Liberation Route Europe is een steeds uitbreidende internationale herdenkingsroute die belangrijke mijlpalen uit de moderne Europese geschiedenis met elkaar verbindt. De route vormt een schakel tussen de belangrijkste regio's tijdens de opmars van de westelijke geallieerden vanaf Zuid-Engeland naar de stranden van Normandië, de Belgische Ardennen, Brabant, Limburg, Arnhem, Nijmegen, het Hürtgenwald en Berlijn. De route gaat verder naar de Poolse stad Gdańsk, waar bijna twee generaties later een democratische revolutie op gang kwam om de afscheiding van Europa op te heffen. De Liberation Route laat je beleven wat zich in 1944 en 1945 afspeelde in Nederland en de Duitse grensstreek. Op meer dan 100 locaties in de wijde omgeving liggen Maaskeien met informatiepanelen, de zogenaamde luisterplekken. Op iedere luisterplek is een hoorspel te beluisteren over de indrukwekkende belevenissen van één of meer personen tijdens de laatste oorlogsjaren.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

60 | 61

allemaal afzonderlijk van elkaar over inrichting en onderhoud van hun infrastructuur. Dat zorgt voor versnippering en het ontbreken van consistentie over de lengte van een weg. “Er is absoluut behoefte aan samenwerking en regie”, zegt Katie Schreiber, beleidsmedewerker van het Ministerie van OC&W.

“De veelheid van tegengestelde belangen en verantwoordelijkheden maakt het moeilijk om gezamenlijk beleid te formuleren en daarna ook langere tijd vast te houden. Er is wel expertise beschikbaar op het gebied van inhoudelijke samenwerking, regie en governance. Bijvoorbeeld bij de RCE, bij de hogescholen die samenwerken binnen CELTH, of bij destination marketing organisaties (DMO's) zoals een regionale VVV of bij het Netherlands Board of Tourism and Conventions (NBTC). Een andere optie is aansluiting bij het *Cultural Routes*-programma van de Raad van Europa.”

Samenwerken heeft onmiskenbare voordelen. Schreiber: “Met meerdere plaatsen die verbonden zijn door een route kun je een groter verhaal vertellen. Dat vergroot de aantrekkelijkheid van de individuele bezienswaardigheden. Het gaat hierbij niet alleen om pr en toerisme maar ook om versterking van de culturele waarde. NBTC Holland Marketing heeft een speerpunt gemaakt van routes door Nederland, die plaatsen verbinden op basis van thematische inhoud. Het toerismebeleid verandert, het gaat niet meer over spreiding van toeristen, weg van gebieden van overbelasting, maar over het ontwikkelen van andere, vaak kleinere bestemmingen en routes. Dat vraagt versterking van zowel de inhoud als de marketing.”

Een voorbeeld van een thematische route die voorbij de logistiek van mobiliteit gaat is de Via Molina. “Het initiatief komt uit Duitsland maar inmiddels zitten ook Denemarken en Nederland aan tafel”, vertelt Wouter Pfeiffer, specialist molens van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. “In Nederland alleen al staan twaalfhonderd molens. Als we het over Europa hebben dan loopt het aantal in de duizenden. Maar molens worden vaak niet bewust gezien als erfgoed en lopen dus gevaar te verdwijnen.”

De aanleg van molenroutes kan tegenwicht bieden. Het zijn geen historische routes als de Sint Maarten Route of de Camino de Santiago maar eerder netwerken die plaatsen met be-

langwekkende molens verbinden. In Duitsland, Duitsland en België zijn er al molenroutes voor auto's en fietsen. Pfeiffer: “We inventariseren nu zoveel mogelijk routes. Ze worden vastgelegd op een website die in het najaar van 2019 wordt gepresenteerd. Hiermee proberen we ook landen te enthousiasmeren die nog geen molenroutes hebben. We beginnen met Duitsland, Denemarken en Nederland met de bedoeling dat de rest later aanhaakt.”

Uitgedokterde wegen

Aandacht voor historische wegen is een recent fenomeen. Lange tijd leefde het onderwerp totaal niet. Ten onrechte volgens Wouter Veldhuis, architect, stedenbouwkundige en partner van stedenbouwkundig bureau MUST. “Europa bestaat dankzij de wegen die zijn gebouwd sinds de Romeinen. Het is onze oudste openbare ruimte. Het denken over die wegen kan een belangrijke bijdrage leveren aan de Europese eenheid en identiteit. In de jaren vijftig en zestig werd dat gedaan in de vorm van E-wegen, de Europese routes die belangrijke bestemmingen binnen het continent verbinden via assen. Die liepen vaak over bestaande routes. Ze waren een bricolage van Romeinse marsroutes, veldwegen van Napoleon en Hitlers autobahnen.”

Soms zijn nog sporen te ontwaren van historische wegen, zoals de eikenbomen langs Napoleons wegen. Die werden geplant om water op te zuigen zodat het wegdek relatief droog bleef en zorgden tegelijk voor beschutting tegen wind en zon. Maar ze dreigen nu vaak gekapt te worden. “Verkeersontwerp is vanaf de jaren tachtig in de ban van veiligheid en doorstroming. Het gaat om snelheid en capaciteit. Schoonheid en cultureel erfgoed tellen niet mee. Maar zeker als je het hebt over provinciale wegen kun je je afvragen of bomen kappen de beste oplossing is. Waarom niet gewoon de maximum snelheid verlagen en het verkeer aanpassen aan de kwaliteit van de weg?”

Tot het midden van de jaren tachtig hadden wegenbouwers wel degelijk oog voor het landschappelijke en cultureel-historische karakter. Veldhuis geeft de Amerikaanse parkways en Duitse snelwegen als voorbeeld. “In Nederland heb je op de Veluwe de A1 of de A28 in Drenthe, waar een goede balans is bereikt tussen natuurschoon en mobiliteit. Er is tijdens de wederopbouw een mooie traditie ontstaan van heel bewust uitge-

dokterde wegen die een beetje slingeren zodat je achtereenvolgens een kerk, een heuvel, een rivier met brug ziet. Een poëtische enscenering van het Nederlands landschap.”

Dat stopte allemaal met de aanleg van de A27 bij Amelisweerd. “Daar moest een half bos voor worden gekapt. Er was veel protest en het besef daalde in dat mobiliteit niet zaligmakend is. Sindsdien heeft het rijk zich beperkt tot oplossingen die vanuit ecologisch opzicht misschien logisch zijn maar resulteren in een waar verkeersriool tussen geluidsschermen. Dat kan veel slimmer. Wegen kunnen beter worden ingepast in het landschap maar dat vergt vaak extra geld. Soms komt het nog voor dat de aanleg van een weg leidt tot een impuls voor de omgeving. Bijvoorbeeld bij de verbreding van de A2 bij Leidsche Rijn.” Daar is een tunnel geïntegreerd met het hart van een nieuwe woonwijk en de verbinding met de stad.”

Maar bij veel projecten ontbreekt het bij rijk en provincies aan een visie op een aantrekkelijke inpassing van weginfrastructuur, volgens Veldhuis. “Erfgoed zou daarom een dankbaar organiserend principe kunnen zijn om weer een visie te ontwikkelen. Maar dat vraagt wel regie op de

samenhang en aansturing van de verschillende gemeenten die vaak allemaal een eigen stukje van een belangrijke route aanleggen. Met als resultaat: veel rondwegen en rotondes zonder enige samenhang.”

Zelfrijdende auto's

In het buitenland wordt meer aandacht besteed aan de cultuurhistorische waarde van wegen. Zo is de A77 ten zuiden van Parijs, die dwars door het Loire-landschap met z'n vele kastelen gaat, helemaal ingericht naar het thema 'landgoederen'. Zelfs de tankstations zijn passend vormgegeven en fraaie, grote bomen langs de weg geven het gevoel van een lange oprijlaan. In het zuiden van Duitsland worden delen van het wegennet expliciet gepromoot als Romeinse weg, inclusief informatiebordjes en toeristische stopplaatsen.

Nederland heeft niets van dat alles terwijl er volgens Veldhuis best routes zijn die zich ervoor lenen. Hij geeft de A200 tussen Amsterdam en Haarlem als voorbeeld. “Die weg is verpest door decennialang aanmodderen. Maar hij loopt langs de historische trekvaart – die niet meer bevaarbaar is - en parallel aan de eerste spoorlijn van Neder-

Schijnwerper

Op 31 mei organiseerde de provincie Utrecht de inspiratiebijeenkomst ‘Europese Wegen – Weg van Utrecht’. Tijdens deze bijeenkomst maakten de deelnemers (zo'n 120, waaronder landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen, planologen, provinciale en gemeentelijke ambtenaren Wegen, Energietransitie en Erfgoed) kennis met de wereld van de historische routes en infrastructuur, onder meer aan de hand van Europese voorbeelden, zoals de Via Molina. De Route Impériale nr 2 (N402, in 1811 door Napoleon ingesteld als verbindingsroute tussen Parijs en Amsterdam) en de Via Regia (N225, door de Romeinen aangelegd tussen het huidige Kiev en Santiago de Compostella) werden in labsessies als casussen behandeld. De cultuurhistorische waarde van wegen heeft veel potentie en verdient ook in Nederland, in navolging van veel andere Europese landen, aandacht en een integrale aanpak.

Activiteiten

Nationale Romeinenweek | Marskamp aan de Via Belgica

[Stichting Via Linea Recta]

Van 28 april tot en met 6 mei 2018 vond de vijfde editie van de Nationale Romeinenweek plaats. Een week volledig in het teken van de geschiedenis van de Romeinse tijd in Nederland. Dit jaar was er speciale aandacht voor het thema mobiliteit. In het hele Romeinse Rijk was er volop beweging. Via land en water overbruggden reizigers grote afstanden. Om hun waren te verkopen, hun ambt uit te oefenen of festiviteiten te bezoeken. Van Noord-Afrikaanse commandanten tot Friese handelaren: de Lage Landen vormden een ontmoetingsplek voor velen. Tijdens de week brachten verschillende activiteiten de Via Belgica tot leven.

land, doorsnijdt de Stelling van Amsterdam, komt langs het gemaal bij Halfweg en de oude IJ-dijk, en langs de weg ligt de eerste Nederlandse drinkwaterleiding. De waterleiding en de weg worden de komende jaren vernieuwd maar deze ingreep wordt gezien als een technische ingenieursopgave. Terwijl je met historisch onderzoek vooraf misschien tot oplossingen komt die de geschiedenis terugbrengen in de beleving van de weg. Deze weg is de as waarlangs je heel veel verhalen van nationaal belang kunt ontginnen.”

Ook Wachter pleit voor een meer geïntegreerde aanpak van infrastructurele projecten. “We moeten de standaardaanpak open gooien. We doen dat nu bij de Via Regia, die moet dienen als voorbeeldproject. We starten daar met een vijfjarige trajectstudie waarin ook aandacht is voor cultuurhistorische waarde. We hopen daar apart budget voor te kunnen reserveren. Daarna kunnen we alles in één keer aanpakken en kan die weg weer 25 jaar mee.”

Gezien het hoge tempo waarin de automobielindustrie zich de afgelopen jaren ontwikkelt zou dat nog wel eens tegen kunnen vallen. Veldhuis wijst op de technologie voor zelfrijdende auto's die nu nog in de kinderschoenen staat maar bij een doorbraak het hele bestaande wegstelsel overhoop haalt. “Die auto's moeten storingsvrij kunnen rijden en dat betekent gescheiden banen voor verschillende soorten verkeer. Er moeten bomen worden gekapt om meer ruimte te maken en er zal ongetwijfeld een nieuwe technische laag met sensoren en camera's toegevoegd worden aan de toch al overvolle wegbermen. We beseffen het ons nog te weinig maar opnieuw dreigen we veel kwaliteit te grabbel te gooien om ruimte te maken voor een nieuwe technologie.”

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
lijnies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Opgegraven
geschiedenis

Duurzaam
vakmanschap

Duurzaam
vakmanschap

Religieus
verleden

Creativiteit
vanuit traditie

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

64 | 65

Januari

Februari

Maart

April

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Erfgoed is van ons allemaal

Verdedigingslinies

Europese routes

Gemaakt landschap

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Water

Duurzaam vakmanschap

Creativiteit vanuit traditie

Januari

Februari

Maart

April

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

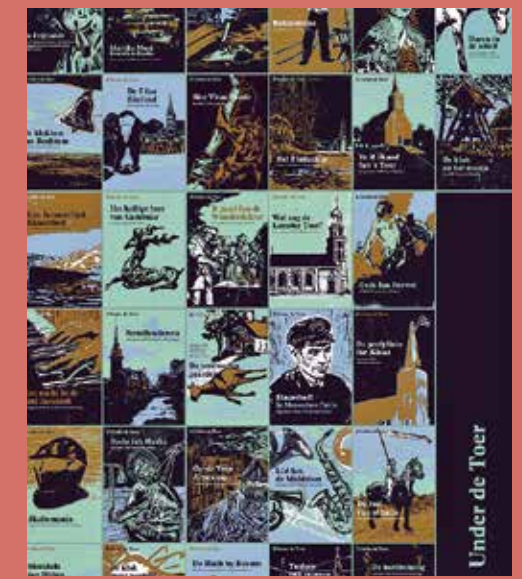

66 | 67

December

November

Oktober

Under de Toer

Januari Februari Maart April

Mei Juni Juli Augustus September

68 | 69

Oktober November December

2018 Europees Jaar van Het Cultureel Erfgoed

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Verdedigingslijnies ons allemaal

Verdedigingslijnies ons allemaal

Europese routes

Gemaakt landschap

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

Water

Duurzaam vakmanschap

Creativiteit vanuit traditie

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Water

Religieus
verleden

Duurzaam
vakmanschap

Grenzeloos
erfgoed

Creativiteit
vanuit traditie

Januari

December

Februari

November

Maart

Oktober

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

JUNI

Juni **Verdedigings-** **linies**

Hoe verdedigingslijnes te verdedigen

Na Schokland was De Stelling van Amsterdam in 1995 het tweede Nederlandse monument dat de status kreeg van Unesco Werelderfgoed. De 135 kilometer lange linie met 42 forten en vier batterijen is nooit gebruikt voor de verdediging van ons land - de uitvinding van tank en vliegtuig zorgde ervoor dat het ontwerp z'n effectiviteit verloor - maar het systeem van inundatie is uniek in de wereld. De linie zelf is echter geen geïsoleerd fenomeen. Hij sluit aan op Nieuwe Hollandse Waterlinie die nu ook op de nominatie staat om werelderfgoed te worden. De waterlijnes zouden dan in de toekomst als één geheel doorgaan.

René Kwant, regisseur van de Zuiderwaterlinie, pleit ervoor de blik nog breder te trekken en ook de Zuiderwaterlinie toe te voegen. "We moeten de lijnes zien als een samenhangend geheel, vooral met betrekking tot onderzoek. Over de Zuiderwaterlinie is veel kennis maar die zit bij gepassioneerde eenlingen, veel amateurs en heemkundekringen die op lokaal of regionaal niveau opereren. Wij zijn bezig het kennisnetwerk te organiseren en een inhoudelijke onderzoekagenda op te stellen waarin die verschillende kennisniveaus verbonden kunnen worden. Voor het voorjaar van 2019 staat een eerste wetenschappelijk congres gepland."

Schijnwerper

Op 28 juni organiseerde de Alliantie Zuiderwaterlinie de expertmeeting 'Peers & Pioneers'. Met een aantal experts en collega-verdedigingswerken werd de basis gelegd voor een nationale en Europese onderzoeksagenda voor de waterlijnes. De expertmeeting vormde een opmaat naar een in 2019 te organiseren internationaal wetenschappelijk congres.

De Zuiderwaterlinie zal aansluiting zoeken bij EFFORTS (European Federation of FORTified Sites), het Europese netwerk voor de ontwikkeling van het Europees militair erfgoed zoals vestingsteden, forten en lijnes. Samen met Stichting Liniebreed Ondernemen organiseerde EFFORTS in 2018 voor het eerst een Europese fortendag, als opmaat naar meer internationale samenwerking op het gebied van kennisdeling, marketing en communicatie.

Er is een informatiecentrum over de Stelling van Amsterdam in Weesp en in Fort Vechten wordt informatie gedeeld over de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Ook vrijwilligersorganisatie Stichting Menno van Coehoorn, vernoemd naar de zeventiende-eeuwse vestingbouwkundige die alle vestingwerken met nieuwe toevoegingen tot een geheel smeedde, ontsluit veel kennis. Toch denkt Kwant dat de onderlinge afstemming nog beter kan. "Wij verkennen de mogelijkheid om een bijzondere leerstoel op te richten om nieuw onderzoek aan te jagen en het onderzoeksperspectief te definiëren. De bestaande kennis moet gebundeld worden en geplaatst in het kader van niet alleen de waterlijnes maar de complete verdedigingsstrategie."

Hoewel de marketing en communicatie rondom de waterlijnes voor tachtig procent draait om beleving en twintig procent inhoudelijk is, is het volgens Kwant wel belangrijk die inhoud op peil te houden. "Je moet de monumenten blijven voeden met nieuwe kennis anders treedt verschraving op en wordt het een plat toeristisch verhaal. Wij hebben daarom zelf ook een historicus in dienst genomen die inventariserend onderzoek doet naar kaarten en geschreven bronnen. Zo brengen we de kennislacunes in beeld."

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Activiteiten

Fortenfestival

[Stichting Liniebreed Ondernemen]

Tijdens het Fortenfestival in september openen verschillende forten hun deur voor publiek. Bezoekers konden er genieten van theater, (buiten)films, beeldende kunst, excursies en muziek. Tijdens de Open Monumentendagen waren veel forten te bezoeken die anders niet open zijn voor publiek.

European Fortress Day

[Stichting Liniebreed Ondernemen]

Nederland is natuurlijk niet het enige land met forten en verdedigingslijnes. Overal in Europa staan forten, bunkers, kastelen en vestingsteden. Dit jaar sloeg Nederland de handen ineen en vierde gezamenlijk voor het eerst een Europese Fortendag in september. Pak gerust eens de auto (of de trein) en bezoek de forten buiten Nederland. De Fortengordel van Antwerpen ligt bijvoorbeeld maar op 1,5 uur rijden van Utrecht. European Fortress Day wordt mogelijk gemaakt door European Federation of Fortified Sites en Stichting Liniebreed Ondernemen.

72 | 73

Het verhaal voorop

Wat geldt voor de waterlijnes, gaat op voor het meeste militair erfgoed in Nederland. "Er is pas de laatste tien jaar aandacht voor gekomen", constateert **Marc Stappers**, specialist bouwfysica van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. "Afgezien van de 94 rijksmonumenten en zeven deelcomplexen hebben we dan ook nog niet helemaal in beeld wat er is en wat nog meer de moeite waard is om te bewaren. In sommige gevallen wordt er al voor gezorgd door bijvoorbeeld heemkundekringen. Dan kunnen wij ons beter op iets anders richten."

Niet het object is daarbij leidend maar het verhaal. "Eerst wordt bepaald welke thema's en verhalen belangrijk zijn voor de Nederlandse militaire geschiedenis en daar worden vervolgens iconen bij gezocht. Daarbij wordt gekozen voor de grote lijn: de Eerste en Tweede Wereldoorlog, het koloniaal verleden, Nederland als toevluchtsoord, de Koude Oorlog. Te specifieke verhalen blijven buiten beschouwing."

De onderwerpen zijn 'niet in beton gegoten' en onderwerp van discussie, aldus Stappers. "Vooral als het gaat om het afbakenen van grenzen. Laten we de moderne Nederlandse geschiedenis beginnen in 1815 bij de oprichting van het Verenigde Koninkrijk der Nederlanden of in 1830, na de Belgische revolutie? En wanneer eindigde de Koude Oorlog: in 1989 bij de val van de Muur of in 1991 met het uiteenvallen van de Sovjet-Unie?"

"Als het gaat om de objecten is het beter om militair erfgoed in samenhang te bewaren. Met één geïsoleerd object vertel je het verhaal niet. De radarbunker op Terschelling is niet compleet zonder de overige bunkers zoals slaap- en woonvertrekken die erbij hoorden om de post te laten functioneren. Het mooiste is om ook het landschap erbij te betrekken: het duingebied er omheen bijvoorbeeld."

Soms staat militair erfgoed in de weg. Dat geldt vooral voor de duizenden bunkers die plaats moeten maken voor infrastructurele werken of woningbouw. "Het is de vraag of zo'n object zijn waarde wel of niet verliest in geval van verplaatsing. En wat verandert er aan de waardering als je het doormidden zaagt om het publiek inzicht te geven in de structuur? We krijgen die vraag steeds vaker."

Fortenfonds

Herbestemming van forten is een must, vindt Juke van Niekerk, directeur van Stichting Liniebreed Ondernemen. “Onderhoud van een klein fort kost al snel €40.000 per jaar. Het is: use it or lose it. Je kunt zo’n object alleen behouden door het te ontwikkelen en te gebruiken. Dat hoeft niet extreem commercieel, als het maar kostendekkend is. Het is wel heel belangrijk dat het laagdrempelig gebeurt en het publiek trekt.”

Van Niekerks stichting is een brancheorganisatie voor culturele ondernemers die actief zijn in forten van alle tien waterlijnies in Nederland. “We begonnen met 24 deelnemers en dat zijn er nu 224. Alle forten zijn vertegenwoordigd. Via onze website forten.nl verzamelen we alle relevante informatie van de linie-community: 550 activiteiten en 236 routes. En er zijn gezamenlijke activiteiten. Samen met Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten hebben we in 2017 voor het eerst Mooi Linieland georganiseerd. Zo genereren we aandacht voor de samenhang tussen de forten en de verschillende lijnies.”

In het buitenland wordt met interesse gekeken naar de private initiatieven binnen de forten maar van gemeenten ondervinden de ondernemers nogal eens tegenwerking. “Die zien vaak de kansen niet”, stelt Van Niekerk. “De grote liniegemeenten zijn inmiddels aangehaakt en leren omgaan met ondernemers. Maar een terugkerend probleem is dat forten in het buitengebied liggen waar geen bestemmingsplan voor is. Vergunningen zijn moeilijk te verkrijgen en over praktische problemen als ontsluiting via vaak smalle weggetjes en parkeergelegenheid hebben gemeenten meestal niet nagedacht. Daarom hebben wij er een handleiding over geschreven: *Droombaan op een droomplek – Gids voor startende fortondernemers*.”

De financiële steun voor forten fluctueert en verschilt per gemeente en provincie, merkt Van Niekerk. “Maar het beheer moet ook doorgaan als het even minder gaat en forten niet op de politieke agenda staan. Het is om die reden dat wij nu een forten- en liniefonds willen opzetten. Daarmee kunnen we dips opvangen en de ontwikkeling duurzaam maken. Want soms kun je de exploitatie al verbeteren door een loods waterdicht te maken of twee houtkachels aan te schaffen.”

Activiteiten

De Nieuwe Hollandse Waterlinie in Minecraft

[GeoFort]

Science center GeoFort daagde kinderen uit om alle forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in detail na te bouwen in het online platform Minecraft - wereldwijd enorm populair bij kinderen en jongeren. Het doel was om zoveel mogelijk af te hebben voor Open Monumentendag. Na die dag waren er 17 forten nagebouwd. Ook na afloop van het project blijven de forten op de Minecraftserver van GeoFort bestaan en kunnen kinderen en jongeren de forten virtueel ontdekken. GeoFort ontving dit jaar ook de prestigieuze Europa Nostra prijs voor het project GeoCraftNL, waarin heel Nederland in Minecraft werd nagebouwd.

De Sprong & Zuiderwaterlinie Festival

[Zuiderwaterlinie]

Op 23 en 24 juni vond De Sprong en het Zuiderwaterlinie Festival plaats met een vol programma. De 450 jaar oude verdedigingslinie van Grave tot aan Bergen op Zoom vormde het speelveld voor de grootste vredessprong ooit, spelers, muzikanten, vocalisten, poëten en dansers. Bezoekers waren getuige van een bijzonder luchtspektakel en zagen hoe parachutisten De Sprong waagden. Van toneelvoorstellingen op bijzondere locaties, opzweepende muziek langs de oevers van de linie, gedichten en dans op onverwachte ogenblikken: samen met het publiek maakten zij van de verdedigingslinie een linie van verbinding.

Buiten de landsgrenzen

Militair erfgoed bevindt zich niet alleen op Nederlandse bodem. “In het koloniale verleden zijn er veel forten gebouwd in onder andere Afrika en Zuid-Amerika, maar er valt ook te denken aan kazernes in Duitsland uit de Koude Oorlog”, zegt Stappers. “We moeten nadenken over de plaats van dat internationale erfgoed in de militaire geschiedenis van Nederland. En hoe we daarmee om moeten gaan.”

Op het gebied van forten bestaat al een Europees samenwerkingsproject. De European Federation of Fortified Sites (EFFORTS) organiseerde samen met Stichting Liniebreed Ondernemen in 2018 voor het eerst een Europese fortendag, met zeventig deelnemers in tien landen. “Die internationale forten hebben inmiddels ook een plekje op onze site”, vertelt Van Niekerk. “Het is de opmaat naar meer samenwerking op het gebied van kennisdeling, marketing en communicatie. Met een aantal forten in België en Frankrijk onderhouden we al een warm contact.”

Kwant zoekt de buitenlandse connectie dichterbij huis, in de geschiedenis van de eigen Zuiderwaterlinie. “Daar is ook aan gebouwd door de Spanjaarden, de Fransen onder Napoleon en zelfs de Duitsers. Het is een bij uitstek Europees project. Op basis van archiefmateriaal in Madrid,

74 | 75

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Tijdens de door Europa Nostra geïnitieerde European Cultural Heritage Summit in Berlijn organiseerden de provincies Brabant, Gelderland en Overijssel samen met KIEN van 19 t/m 22 juni een internationale Youth Summit. Zo’n 50 erfgoedprofessionals, -studenten en -vrijwilligers in de leeftijd van 18-30 jaar, uit 16 verschillende landen, wisselden met elkaar van gedachten over de toekomst van cultureel erfgoed in workshops, presentaties en excursies. Zij presenteerden hun inzet om te komen tot een meer inclusieve en diverse erfgoedsector tijdens de afsluiting van de Heritage Summit. De Youth Summit heeft potentie zich te ontwikkelen tot een actief Europees jongeren-netwerk en zal daarin de komende tijd worden ondersteund door o.a. de organisatoren van de Youth Summit en Europa Nostra.

Gemaakt
Landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Ongegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeeloos
erfgoed

Water

Vereniging

Creativiteit
vanuit traditie

2018 Erfgoed van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

76 | 77

December

November

Oktober

Januari
Februari
Maart
April
Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Een blijvende bijdrage aan het Europees Erfgoedjaar is de European Heritage Tribune. De gratis nieuwsbrief, een initiatief van de Nederlandse Erfgoedstem, start in december en biedt een online platform waar Europese erfgoedprofessionals kennis en ervaring kunnen uitwisselen. Zo bouwen we met elkaar voort op de erfenis van het afgelopen themajaar.

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

78 | 79

December

November

Oktober

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

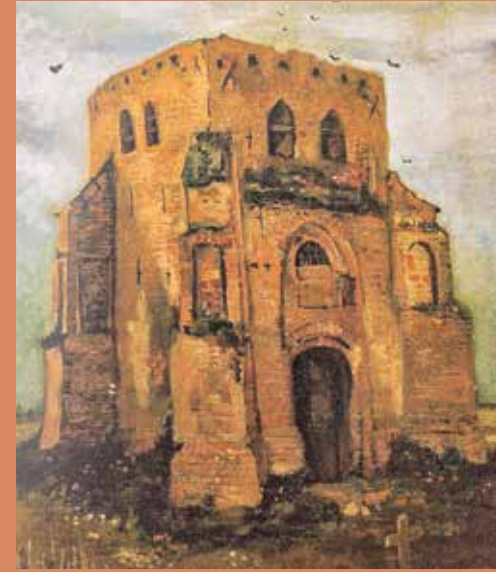
Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

Europese
routes

Verdedigings-
linies

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

80 | 81

Erfgoed is
ons allemaal

Landbouwen
vrijenplaatsen

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

December

November

Oktober

Januari

Februari

Maart

April

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Water

Religieus
verleden

Duurzaam
vakmanschap

Grenzeloos
erfgoed

Creativiteit
vanuit traditie

Januari

December

Februari

November

Maart

Oktober

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

JULI

Juli
Erfgoed is van
ons allemaal

Delen met de hele wereld

Gebouwen of voorwerpen die iets vertellen over een gemeenschap en waarde hebben voor die gemeenschap worden meestal bestempeld als erfgoed. Als de waarde van die objecten de hele mensheid betreft en ze ook nog een uniek karakter hebben, is sprake van werelderfgoed. Vanaf 1977 komt het Werelderfgoedcomité ieder jaar bijeen om te beslissen over de status van het materieel werelderfgoed. Dat bestaat sinds juli 2018 uit 1092 werelderfgoederen verspreid over 167 landen. Tien daarvan liggen in het Koninkrijk der Nederlanden.

De keuze voor de te nomineren erfgoederen wordt in Nederland bepaald van onderaf. Uit ruim honderd voorstellen afkomstig van provincies, gemeenten en particulieren werd in 2011 een shortlist samengesteld met elf kandidaten. Eén daarvan is het netwerk van gebouwen en locaties die samen de Koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid in Drenthe, Overijssel, Friesland en de provincie Antwerpen vormen. De Maatschappij van Weldadigheid werd in 1818 opgericht door Johannes van den Bosch. Zowel in Nederland als België zijn de landbouwkoloniën gesticht om arme gezinnen, bedelaars en zwervers te voorzien van onderdak, scholing en werk.

“Het is een vroeg voorbeeld van publiek-private samenwerking”, duidt Peter Timmer van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed het belang van de Koloniën. “Voorheen was armenzorg het domein van kerken. Maar in de vroege 19de eeuw droegen burgers en overheid financieel bij en had iedere stad comités om mensen voor te dragen voor de Koloniën. Dat gebeurde ook op andere plaatsen in de wereld maar niet op deze schaal. De Koloniën kunnen zelfs gezien worden als voorloper van het huidige sociale vangnet en de verzorgingsstaat.”

De voordracht bij UNESCO stond gepland voor 2018 maar is uitgesteld omdat de Commissie voor het Werelderfgoed meer duidelijkheid wilde hebben over bepaalde aspecten van het nominatierapport. Dit overkomt veel kandidaten. “Wat meespeelt is dat dit een nieuwe categorie erfgoed is”, stelt Timmer. “Het gaat hier om een sociaal-maatschappelijk systeem dat fysieke is terug te vinden in het cultuurlandschap. Het verheffingsideaal dat erin besloten ligt is universeel, tijdloos en van grote educatieve waarde. Zoiets staat nog niet op de lijst met werelderfgoed.”

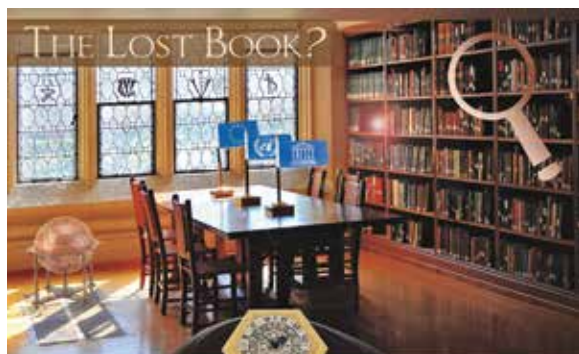
Activiteiten

Verlichtingsweek in UNESCO Werelderfgoed Kinderdijk

[Stichting Werelderfgoed Kinderdijk]

Een stukje Werelderfgoed werd dit jaar letterlijk in de schijnwerpers gezet. Tijdens de Verlichtingsweek in september was het een betoverend gezicht wanneer alle negentien molens van Kinderdijk in de nacht werden uitgelicht, als bakens in de duisternis. Dit bood een schitterende kans voor fotografen om de molens eens bij nacht te fotograferen.

Escape Room UNESCO Bibliotheek - The Lost Book

[UNESCO Bibliotheek Utrecht]

In de UNESCO Bibliotheek in Utrecht kun je de Escape Game The Lost Book spelen, een spannend en educatief spel waarin Unesco en Werelderfgoed centraal staan. De opdracht is om binnen een uur het boek te vinden dat de professor nodig heeft voor zijn lezing. Door het ontcijferen van cryptische notities, het oplossen van puzzels en het beantwoorden van vragen maken spelers kennis met cultureel en immaterieel erfgoed. Deze spannende escape room game in stijl van de DaVinci Code kan gespeeld worden door groepen van 5 tot 9 personen. Er is een versie voor volwassenen en een variant voor jongeren vanaf 12 jaar.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Zelfs zonder officiële aanwijzing heeft het nominatieproces al winst opgeleverd in de vorm van samenwerking met de Koloniën in België. “Tot tien jaar geleden was er geen contact, eigenlijk sinds 1830 nagenoeg niet meer. Nu hebben we zelfs een overkoepelde website. De hernieuwde samenwerking heeft veel nieuwe kennis opgeleverd. Zo is in Brussel het archief van Ommerchans gevonden met staaltjes van de kleding waarin paupers te werk werden gesteld.”

Romeinse grenslijn

Ook in het geval van de Limes, de grenslijn van het Romeinse Rijk uit de tweede eeuw na Christus, wordt internationaal samengewerkt. In 1985 werd de Muur van Hadrianus in Groot-Brittannië verheven tot UNESCO werelderfgoed. De Muur van Antoninus in Schotland en de Upper German-Raetian Limes in Duitsland volgden. Al snel gingen stemmen op in andere delen van Europa om zich ook kandidaat te stellen. “Het idee is om alles tot een geheel te smeden onder de titel Frontiers of the Roman Empire”, vertelt Cees van Rooijen, coördinator werelderfgoed van de RCE. “Om dat op overzichtelijke manier te kunnen doen, is internationale samenwerking noodzakelijk, ook om te voorkomen dat landen elkaar bij nominatietrajecten in de weg zitten. Er is een studie gedaan naar de landen rondom de Middellandse Zee om een gezamenlijke strategie te bepalen.”

Een keer per jaar komen vertegenwoordigers van de Europese Limes, van Engeland tot de Zwarte Zee, bij elkaar voor onderlinge afstemming. Eerst worden losse stukken van de Limes voorgedragen als werelderfgoed. Het is de bedoeling om op termijn ook de grenslijnen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika te laten aansluiten op het Europese deel.

Nederland werkt nu samen met Duitsland om het Nedergermaanse deel van de Limes te nomineren. “We zijn gelijkgestemd en dat gaat eigenlijk heel goed”, vindt Van Rooijen. “Naarmate we dichterbij de eindstreep komen, moeten we onze manier van werken afstemmen en dat kan inhoudelijk lastig zijn. Er moet bijvoorbeeld worden beslist over een uniforme vormgeving van bebording en de reconstructie van castella.”

Hoe dit soort beslissingen wordt genomen verschilt per land. “In Duitsland bestaat al heel lang een overkoepelende commissie en heb-

ben musea ruimere budgetten waardoor het wetenschappelijk onderzoek gedetailleerder is. In Nederland is alles gedecentraliseerd en hebben gemeenten beleidsvrijheid. Dat vergt veel onderlinge afstemming. Maar het voordeel is dat het project veel meer leeft binnen gemeenten. Er is nu ook wel sprake van een inhaalslag. Sinds begin 2018 zijn in Nederland fiets- en wandelroutes langs de Limes aangesloten op de al langer bestaande routes in Duitsland.”

Geen blauwdruk voor behoud

Een ‘schakelstrategie’ zoals die is bedacht voor de Europese Limes wordt ook toegepast binnen Nederland. De Stelling van Amsterdam werd al in 1996 erkend als UNESCO werelderfgoed. Volgend jaar wordt het dossier over de uitbreiding met de Nieuwe Hollandse Waterlinie bij de UNESCO ingediend.

“Het verkrijgen van de werelderfgoed-status ging twintig jaar geleden een stuk makkelijker dan nu”, erkent Nanette van Goor, die namens de provincie Noord-Holland verantwoordelijk is voor de Stelling van Amsterdam. “Een aanvraag met een begeleidend schrijven was voldoende. Maar door het toegenomen aantal aanvragen is de selectie strenger geworden. De toeristische aantrekkingskracht van het label is onmiskenbaar. Maar belangrijker is nog de beschermende kracht die ervan uitgaat. In de landschappelijke zone rondom een werelderfgoed mag niets gebeuren tenzij een groot maatschappelijk belang in het spel is. Dat zien we nu bij de aanleg van de verbinding tussen de A9 en A8, die de Stelling van Amsterdam hoe dan ook moet doorkruisen. Daar wordt heel consciëntieus mee omgesprongen en er wordt gezocht naar een goede manier om de infrastructuur in te passen.”

Maar is die beschermde status een onderzoeks- en nominatietraject van twee decennia waard, waarvan de uitkomst ook nog eens onzeker is? “Een gewetensvraag”, noemt Van Goor het. “Met de Nieuwe Hollandse Waterlinie erbij wordt het verhaal over onze landsverdediging nog vollediger verteld. Maar er gaat veel energie en tijd in zo’n nominatiedossier zitten. En je voelt de spanning met niet alleen de bouw maar ook de energietransitie en waterberging. Die discussies speelden nog niet toen we startten met het traject.”

Juist om erfgoed te beschermen tegen toekomstige, nog niet voor te stellen bedreigingen is de

UNESCO-status een geschikt middel, vindt Boris van der Ham, voorzitter van de Stichting Werelderfgoed. “Het gaat hier immers om de eredivisie van het erfgoed. Prioriteitsstelling is goed, net als het feit dat je de werelderfgoed-status kwijt kunt raken. Door die sanctie wordt het belang serieus genomen. Het is natuurlijk wel zo dat de voorwaarden steeds strenger en preciezer omschreven worden. Maar UNESCO en de International Council on Monuments and Sites (Icomos) staan steeds meer open voor gesprekken hierover. Het gaat immers om levend erfgoed.”

Van der Ham benadrukt dat er geen universele blauwdruk bestaat voor het behoud en onderhoud van werelderfgoederen, zelfs niet binnen Nederland. “In de Amsterdamse grachtengordel begint het massale toerisme een bedreiging te worden, terwijl bij het Woudagemaal in Lemmer er nog best ruimte is voor meer bezoekers. Bij het erfgoed van Schokland, dat duizenden jaren ondergronds zat, zijn fluctuerende waterstanden een potentieel probleem. En de Waddenzee staat onder druk door klimaatverandering. Elk erfgoed is uniek.”

Verbindende kracht

De Stichting Werelderfgoed zond in juli 2018 een serie reclamespotjes uit op televisie. In de commercials werd het verhaal van de UNESCO werelderfgoed-sites in Nederland verteld. Een Amerikaan, een Braziliaan en een Chinees vertelden

waarom de molens van Kinderdijk en het Rietveld Schröderhuis zo belangrijk zijn. De *pay-off line*: “Ons werelderfgoed is wereldberoemd, binnenkort ook in Nederland.”

“Werelderfgoed kan meer aandacht gebruiken”, vindt Van der Ham. “De ontsluiting van cultureel erfgoed gaat in Nederland nog heel erg over stenen. Maar het gaat pas leven met een verhaal erbij. Een deel van het erfgoedgeld zou dan ook moeten worden aangewend voor het ontsluiten op immateriële wijze waardoor de bevolking beter betrokken raakt.”

Nederland heeft het Verdrag van Faro uit 2005 bepleit een meer democratische aanpak die aansluit bij een hedendaagse maatschappelijke context. Gericht op wat erfgoed kan betekenen voor mensen en niet alleen het behoud ervan. Het verdrag van de Raad van Europa agendeerde publieksparticipatie, sociale cohesie en inclusiviteit jaren voordat die begrippen gemeengoed werden. “Het is een voorlijk document”, erkent RCE-medewerker Marjolein Verschuur. “Het gaat hier over een brede definitie van erfgoed, over de verbindende kracht van cultureel erfgoed zoals die ook terugkeert in de beleidsbrief *Erfgoed telt* (2018).”

Nederland heeft het Verdrag van Faro nog niet geratificeerd of ondertekend. “Daar gaat onderzoek aan vooraf en dat begint volgend jaar, nadat eerst een oriënterend congres heeft plaatsgevonden. Als dat is afgerond in 2022 wordt het verdrag al dan niet geratificeerd.”

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Schijnwerper

Via de Stichting Werelderfgoed Nederland werd een aantal Nederlandse werelderfgoedorganisaties de kans geboden om tijdens een werkbezoek een vraagstuk voor te leggen aan een Europees werelderfgoed. Zo bezochten vertegenwoordigers van de Stelling van Amsterdam Wenen, Bureau Werelderfgoed Amsterdam Edinburgh en een afvaardiging van het Woudagemaal de Rhätische spoorweg in de Albula- en Berninalandschappen in het grensgebied van Zwitserland en Italië. De korte trips leverden nieuw netwerk en volop inspiratie en kennis op, onder meer op het gebied van draagvlakontwikkeling en het omgaan met ruimtelijke ontwikkelingen zoals mobiliteitsdruk.

Activiteiten

Avondopenstelling Rietveld Schröderhuis

[Centraal Museum]

Het Rietveld Schröderhuis is Utrechts werelderfgoed. In juli was dit architectonische hoogtepunt van kunststroming De Stijl op verschillende avonden opengesteld. Het huis is in 1924 ontworpen door de Utrechtse architect en vormgever Gerrit Rietveld. Samen met onder andere de Eiffeltoren en Big Ben staat het Rietveld Schroderhuis op de UNESCO Werelderfgoedlijst. De Stijl is een Nederlandse kunstbeweging, gericht op Europa.

Ondertussen werken veel erfgoederen al wel volgens de geest van Faro. Zo heeft de nominatieprocedure bij de Koloniën van Weldadigheid een stroom activiteiten op gang gebracht om publiek op verschillende manieren aan te spreken en te betrekken. De opera *Het Pauperparadijs* vertelt het verhaal over de Koloniën, eerst in Veenhuizen en nu in Carré. Ook is er een film gemaakt over de Koloniën, *Eén geschiedenis, zeven verhalen*, die op de verschillende locaties te zien is. Diverse ondernemers houden het erfgoed levendig, zoals brouwerij Maallust in Veenhuizen. Timmer: “En in Frederiksoord, waar de Maatschappij van Weldadigheid ooit begon en nog steeds actief is, wordt de oude doelstelling nieuw leven ingeblazen. In leegstaande gebouwen komen zorgfuncties voor mensen met een achterstand, bijvoorbeeld de voormalige mandenmakerij die recent is omgebouwd tot thuis voor mensen met autisme. Zo’n invulling zorgt voor continuïteit.”

Gemaakt
Landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Creativiteit
vanuit traditie

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

88 | 89

Januari

Februari

Maart

April

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

90 | 91

Januari Februari Maart April

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

92193

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Erfgoed is van ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

2018 Europees jaar van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober

November

December

Creativiteit
vanuit het
midden

Duurzaam
vakmanschap

Water

AAUGUSTUS

Augustus
Landgoederen
en
buitenplaatsen

Hoe de buitenplaatsen te behouden

Het is twee voor twaalf voor de historische tuinen en parken in Noord-Nederland, stelt Els van der Laan, programmaleider van Stichting Noordelijke Lustwarande. “De landschapsparken dateren van de negentiende eeuw. De bomen bevinden zich in de eindfase en moeten opnieuw worden ingeplant. Ook de ruimtelijke structuur van zichtlijnen verdwijnt langzamerhand. Het roer moet nu om of we moeten accepteren dat dit groene erfgoed ophoudt te bestaan.”

Van der Laan deed in 2012 onderzoek naar de parken en schreef er het boek *Roodbaards Rijkdom* over. De titel verwijst naar Lucas Pieters Roodbaard, die gedurende de negentiende eeuw meer dan vijftig ontwerpen maakte voor parken en tuinen bij buitenplaatsen in noordelijk Nederland. De publicatie was aanleiding voor de oprichting van de Stichting Noordelijke Lustwarande. Inmiddels hebben zich de eerste locaties aangesloten in Groningen, Friesland en Drenthe maar ook van over de grens in Noordwest-Duitsland.

“De eigenaren aan beide kanten van de grens hebben een overeenkomstig verhaal. In de periode 1806-1810 behoorde dat deel van Duitsland zelfs deel tot het Koninkrijk der Nederlanden.” Maar behalve historisch is de internationale samenwerking ook ingegeven door praktische motieven. “De afzonderlijke locaties trekken niet

het publiek dat nodig is om de parken in stand te houden. De Waddenzee, die Werelderfgoed is, strekt zich uit van Nederland tot Denemarken en wij liften mee op dat grotere verhaal. Als Stichting Noordelijke Lustwarande zetten we een gebied op de kaart dat zich uitstrekt van Oranjewoud tot Oldenburg. Vanaf 2020 willen we de samenwerking verder uitwerken door jaarlijks een thema centraal te stellen en een aantal activiteiten te organiseren.”

Voor samenwerking geldt de grens nog wel als een barrière, ervaart Van der Laan. De uitwisseling richt zich nu vooral op kennis. “In Duitsland zijn ze bijvoorbeeld veel verder met vervanging van dode bomen. Maar daar hebben ze weer niet onze ervaring met vrijwilligers. Wij hopen in het kader van Europese Horizon 2020-programma een onderzoek te kunnen starten waar Duitse en Nederlandse universiteiten aan deelnemen. Volgend jaar hopen we een internationaal project over stinzenplanten op te starten.”

Open tuinen

Noordelijke Lustwarande zoekt voortdurend aansluiting bij andere organisaties. Vooral de verbintenis met Leeuwarden Culturele Hoofdstad en het Europese Jaar van het Erfgoed bevorderde de bekendheid. Multidisciplinaire kruisbestuivingen werken goed, is Van der Laans ervaring. “Een he-

Schijnwerper

Op 2 november werd de werkconferentie Arcadian Landscapes georganiseerd door Stichting Noordelijke Lustwarande in samenwerking met o.a. Leeuwarden-Friesland Culturele Hoofdstad en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Op deze werkconferentie werden de rol en mogelijke invloeden van het erfgoed (landgoederen en landgoederenlandschappen) op ontwikkelingen in het cultuurlandschap (klimaatverandering, wateropgaven, energietransitie, opvangen van krimp, verbeteren van het vestigingsklimaat en algemeen verbeteren van het leefklimaat), verkend. Ook binnen dit thema is het belangrijk over de landgrenzen heen te kijken. De werkconferentie is dan ook de opmaat naareen internationaal congres in 2019.

Activiteiten

Dag van het Kasteel 2018

[Nederlandse Kastelenstichting]

Tijdens de Dag van het Kasteel op 21 mei openden kastelen en buitenplaatsen in Nederland, België en Duitsland hun poorten om mensen te verwelkomen. Bezoekers konden deelnemen aan diverse activiteiten rond het thema ‘Verborgen Verhalen Verteld’ en ontdekken hoe deze plaatsen een rol speelden in de Europese geschiedenis. Denk aan verhalen van keizers die hun toevlucht zochten op een kasteel, de impact van de kruistochten en het ontstaan van o.a. de Duitse ridderorde, de relaties tussen verschillende Europese adellijke families en meer.

Cinema Buiten - IJzersterke films op historische locaties

[Filmtheater 't Hoogt]

Filmtheater 't Hoogt organiseerde in augustus en september in samenwerking met de provincie en gemeente Utrecht openlucht-filmvoorstellingen op bijzondere erfgoedlocaties. Veertien speciaal geselecteerde arthouse films waren te zien op elf prachtige historische locaties, zoals Kasteel Amerongen, Museum Oud Amelisweerd, Paleis Soestdijk en forten van de Hollandse Waterlinie.

dendaagse kunsttentoonstelling als Into Nature is effectief. Het verhaal over het verleden laat zich beter vertellen met eigentijdse elementen. Dan wordt het een nieuw verhaal, met nieuwe betekenissen.”

Dat is ook de gedachte achter Rendez-vous aux jardins. Het evenement wordt sinds 2002 georganiseerd in Frankrijk en combineert open tuinen met onder andere tentoonstellingen, concerten en theater. Van 1 tot en met 3 juni 2018 is de eerste internationale editie gehouden, waar ook Nederland aan meedeed. Ruim 35 tuinen en landgoederen waren vertegenwoordigd, vooral van particulieren.

“Nederland kende geen landelijke open tuinen-dag, alleen lokale”, vertelt Natascha Lensvelt, specialist tuinen en parken van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, die samen met de Nederlandse Tuinen Stichting de organisatie van Rendez-vous aux jardins op zich nam. “Een aantal daarvan staat onder druk en is blij te kunnen aansluiten bij een breder initiatief. De meerwaarde zit in de efficiëntie op het gebied van pr.”

Afhankelijkheid van een buitenlandse organisator bleek echter niet in alle opzichten goed uit te werken. “Toch is het mooi als we aangesloten kunnen blijven. De RCE kan bijvoorbeeld een kennisdag organiseren zoals dat in Frankrijk ook gebeurt. Voor praktische zaken rondom een publieksevenement zijn veldpartijen in een betere positie, bijvoorbeeld omdat zij directe contacten met eigenaren hebben.

Collectieve spreekbuis

Particulieren zijn sowieso een drijvende kracht achter het behoud van veel tuinen en buitenplaatsen, is de ervaring van René Dessing, directeur van de stichting Kastelen, historische Buitenplaatsen en Landgoederen (sKBL). “Maar dat is een bijzonder diverse groep en er mist verband tussen particulieren, kasteelmusea, horecage-dreven buitenplaatsen en natuurorganisaties. Er was in het verleden animositeit tussen de diverse betrokkenen en weinig besef van een algemeen belang. Dat heeft de zichtbaarheid van buitenplaatsen, waarvan er vroeger zesduizend waren, geen goed gedaan. Op dit moment resten nog 551 objecten die door de staat zijn erkend als gave gehelen, dat wil zeggen: een monumentaal huis met daarbij een historische tuin. Huis en tuin vormen een onlosmakelijk geheel, een ensemble.”

Het Themajaar voor de Historische Buitenplaatsen in 2012 heeft daar verandering in gebracht. “Dat zorgde voor positieve impulsen. Veel provincies werden zich bewuster van hun aanwezigheid, er werd beleid geformuleerd en budget vrijgemaakt. Dat themajaar was een particulier initiatief, vanuit het veld geïnitieerd en had een groot vliegwieleffect. Er werden door het hele land honderden activiteiten georganiseerd, van tentoonstellingen en publicaties tot concerten en fietsroutes.

Blijvend resultaat was de oprichting in 2014 van de stichting waar Dessing directeur van is. “Daarin komen al die verschillende partijen samen. Het gaat bij sKBL niet om wie het erfgoed in stand houdt, maar over de manier waarop dit gebeurt.”

Het vergroten van de zichtbaarheid is de eerste prioriteit. “Er bestaan veel vooroordelen. Dat er niets kan op kastelen en historische buitenplaatsen bijvoorbeeld, dat hun locaties onbekend zijn en dat ze altijd gesloten zouden zijn. Met een gezamenlijke website en persberichten bieden we daar tegenwicht aan. Daarnaast is de stichting een platform voor kennisuitwisseling tussen direct betrokkenen. Bij kasteelmusea vervullen vrijwilligers bijvoorbeeld een belangrijke rol en die ervaring kan interessant zijn voor particulieren. Maar dan moeten zij meer redeneren vanuit cultureel erfgoed in plaats van bezit.”

Het allerbelangrijkste is echter een collectieve belangenbehartiging en een gezamenlijke spreekbuis, stelt Dessing. “We moeten de groepjes doorbreken van groen, interieur, bouwkunde, archeologie en ga zo verder. De samenhang mist. We moeten integraal denken en het erfgoed ook als zodanig benaderen.”

De overheid vindt particulieren lastige gesprekspartners, is Dessings ervaring. “Er is weinig waardering voor wat zij doen en dat is terug te zien in het beleid. Het is nog onbekend hoe het vervallen van de monumentenaftrek gaat uitwerken. En erfgoedbudgetten moeten losgemaakt worden van politieke besluitvorming die de ene keer meer en dan weer minder uittrekt. Denk liever in termen van 25 dan vier jaar. En behandel iedereen op dezelfde manier.”

Centrum voor buitenplaatscultuur

Dat iedere provincie er een eigen erfgoedbeleid op nahoudt, komt volgens Van der Laan de helderheid niet ten goede. “Het wordt wel als col-

Activiteiten

Rendez-vous aux jardins | Tot ziens in de tuin

[Nederlandse Tuinenstichting, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed]

Van 1 tot en met 3 juni vond het eerste Nederlandse landelijke én internationale tuin & park evenement plaats onder de naam Rendez-vous aux jardins - Tot ziens in de tuin. In Frankrijk is Rendez-vous aux jardins, een initiatief van het Franse ministerie van cultuur, al 16 jaar een succes. Tuineigenaren stellen het eerste weekend van juni hun tuin of park open en organiseren extra activiteiten, zoals rondleidingen, lezingen, avondopenstellingen, kinderactiviteiten of concerten. De vrijdag is bedoeld voor schoolklassen. Het thema geeft richting aan de activiteiten. Doel van het evenement is de ontmoeting en uitwisseling tussen bezoekers, ontwerpers en mensen die in de tuin werken. Deelnemende tuinen en parken variëren van een particuliere tuin tot een bekend (dieren)park als Artis, en van historisch tot modern. In het kader van het Europees Erfgoedjaar vond Rendez-vous aux jardins ook plaats in Duitsland, Wallonië (België), Kroatië, Hongarije, Ierland, Estland, Litouwen en Slowakije. Het thema dit eerste jaar was 'Europa'.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

66 | 86

lectieve waarde erkend maar op verschillende manieren ingevuld. Maar als je niet aan dezelfde touwtjes trekt gaat het niet vooruit. En dat terwijl er een aantal grote opgaven liggen die niet alleen spelen op regionaal niveau. Er staan kastelen en landhuizen leeg en dat is niet goed voor de leefbaarheid in de omgeving. Klimaatverandering, de waterhuishouding en de energietransitie zijn onderwerpen waar iedereen mee te maken krijgt. Het zou fijn zijn als er helder en consistent beleid gevoerd wordt op deze onderwerpen.”

Dessing wacht niet op de overheid en neemt zelf initiatief. Sinds vorig jaar mag hij zich ook directeur noemen van Stichting Erfgoed Landfort. Het gelijknamige landgoed in de Achterhoek heeft een geschiedenis die teruggaat tot de veertiende eeuw maar raakte in de Tweede Wereldoorlog ernstig beschadigd. “In de komende vier tot zeven jaar willen we een fundament leggen voor een weer volledig functionerend erfgoed zoals het destijds is bedoeld. Op dit moment wordt de moestuin hersteld en het koetshuis herbouwd met een 150 zitplaatsen tellend auditorium. Ook het omringende park, aangelegd door David Zocher jr., wordt hersteld en zal in de toekomst door bezoekers te zien zijn. Naast Nederlandse belangstelling geldt ook het Ruhrgebied als achterland.”

De plannen voor Huis Landfort gaan echter verder dan een voorbeeldfunctie voor in ere hersteld erfgoed. “Uiteindelijk moet dit een plaats worden voor kennisuitwisseling en samenwerking. Een centrum voor buitenplaatscultuur.”

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Landgebieden en
buitplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

1001101

Januari Februari Maart April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober
November
December

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari Februari Maart April

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
allemaal

Verdedigings-
lijnies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

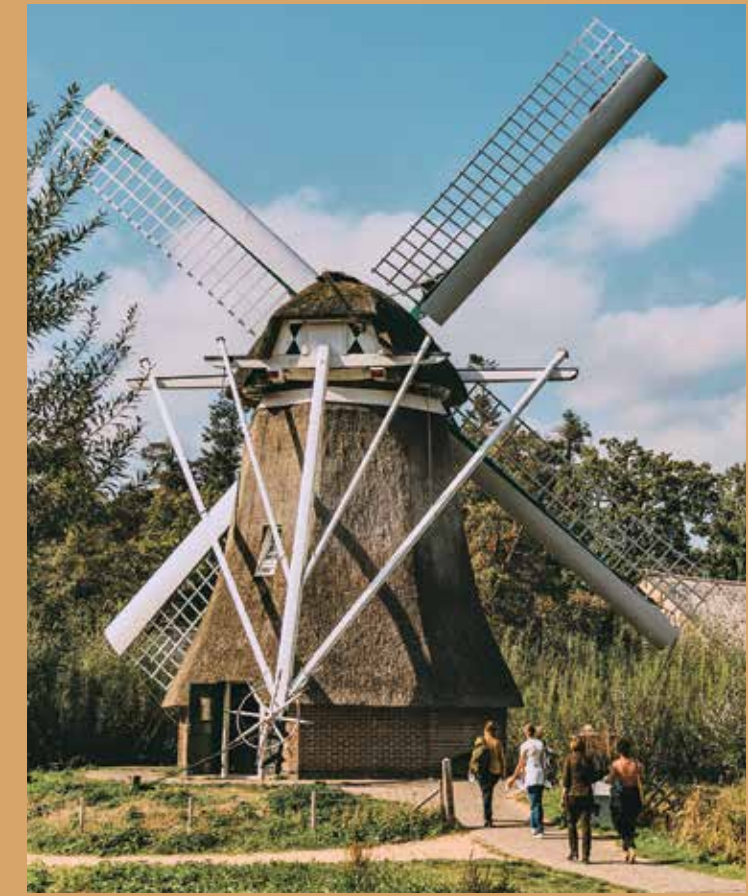
Creativiteit
vanuit traditie

Deceember November Oktober

2019 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

102 | 103

Mei Juni Juli Augustus September

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

104 | 105

December

November

Oktober

Januari

Februari

Maart

April

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober

November

December

Creativiteit
vanuit traditie

Duurzaam
vakmanschap

Water

SEPT

September
Beladen
erfgoed

De minder mooie kant

Vrijwel alles aan beladen erfgoed is lastig en niet eenduidig. Ook de term zelf. “Beladen’ is een mooi woord”, vindt Hester Dibbits, lector Cultureel Erfgoed aan de Reinwardt Academie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten en bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. “Het impliceert: er is niet makkelijk over te praten, het is een hete aardappel die steeds heen en weer wordt doorgeschoven. Maar ‘betwist’ kan ook. Dat gaat meer over wiens erfgoed het eigenlijk is en waar de verantwoordelijkheid ligt. ‘Omstreden’, dat in de buurt komt van het internationaal gebruikelijke ‘contested’, ligt weer dichterbij in de buurt van ‘beladen’. Kan het eigenlijk wel?, is dan de vraag. Dat kan slaan op stierenvechten, vuurwerk afsteken of zwarte Piet.”

Welke term er ook gebruikt wordt, dat er de laatste jaren meer te doen is om erfgoed dat niet onomwonden en met trots omarmd wordt, is een feit. “Het is niet per se zo dat er méér heikele kwesties zijn dan twee decennia geleden, maar er wordt wel veel vaker in termen van erfgoed over gesproken, in de politiek, in de media, door professionals uit de wereld van musea, monumenten en toerisme, en door maatschappelijke groeperingen.”

“Er zijn meer stemmen die gehoord willen worden en die zich ook luider manifesteren: mensen die zich niet herkennen in het geijkte verhaal dat verteld wordt over de geschiedenis van hun land. Veel onderwerpen waar vroeger niet publiekelijk over gesproken werd, worden nu aan de kaak gesteld. En dat zal in de toekomst ook gebeuren, met weer andere onderwerpen. Nog niet elk gesprek wordt gevoerd. Onderwerpen die nog niet beladen zijn, kunnen dat alsnog worden. Denk aan de recente protesten in de Verenigde Staten, en ook in Nederland, tegen het fenomeen van cowboy- en indianenverkleedpartijen.”

“Erfgoed is altijd politiek. Het gaat om machtsverhoudingen: wiens verhaal wordt gehoord? Maar erfgoed is wel meer het publieke en politieke domein ingetrokken, mede door sociale media die zorgen voor een heel nieuwe dynamiek. De vraag is alleen: wie doen er mee aan het debat en hoe? Maar ook: wat is het debat eigenlijk? Want het bekladden van een standbeeld is ook een manier om je stem te laten horen.”

Activiteiten

Cultureel Erfgoed en hedendaagse kunst

[Museum M.A.C. House Leusden]

Museum M.A.C. House Leusden organiseerde dit jaar twee hedendaagse kunsttentoonstellingen waarbij cultureel erfgoed centraal stond, speciaal in het kader van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed. Het gaat om de duotentoonstelling ‘[Cultural Heritage from another Perspective](#)’ en de groepsexpositie ‘[Beladen Erfgoed](#)’ met 22 werken uit de museumcollectie.

Opstandige zondag: workshop beladen erfgoed

[Nederlands Openluchtmuseum, Reinwardt Academie]

Het [Nederlands Openluchtmuseum](#) bood vier zondagen in oktober een interactief programma aan, waarin bezoekers kennis konden maken met opstand in de Nederlandse geschiedenis. In een actieve workshop werd bijvoorbeeld de beladen traditie ‘Sinterklaas en Zwarte Piet’ onder de loep genomen. Welke emoties voelen we bij het Sint en Piet? Hoe zat dat vroeger? Kan ons erfgoed veranderen wanneer onze emoties veranderen?

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

108 | 109

Muur van Mussert

“Er is geen blauwdruk voor de rol van de overheid hierin, maar die rol is vooral faciliterend”, zegt Riet de Leeuw, medewerker van het ministerie van OCW. In de geest van het Verdrag van Faro - de waarde van erfgoed voor de samenleving in ogenschouw nemend - willen we mensen een stem geven in de waardering en het eventuele hergebruik van erfgoed, ook als het gaat om erfgoed waar discussie over is. Door middel van een right to challenge willen we ze daar de ruimte toe geven. De minister wil een aantal pilotprojecten opzetten rondom beladen erfgoed om de burger als belanghebbende te betrekken, en in sommige gemeenten gebeurt dit al.”

Zoals in Lunteren, waar de zogenaamde Muur van Mussert staat. Dit bouwwerk was onderdeel van het Nationaal Tehuis dat de NSB halverwege de jaren '30 bouwde op een voormalige Germaanse cultusplaats. Nationaalsocialistische leiders als Anton Mussert en Cornelis van Geelkerken hielden hier tussen 1936 en 1940 hun beruchte Hagespraken. De muur is in begin 2018 benoemd tot rijksmonument.

“Het is de fysieke getuigenis van een pijnlijk verhaal”, stelt Paul Thissen, coördinator Erfgoed en Landschap bij de provincie Gelderland. “Lang was er geen aandacht voor en deels is dat begrijpelijk. Bij de keuze tussen het restaureren van een kasteel of kerk enerzijds of die muur anderzijds, ging de voorkeur heel lang uit naar minder

omstreden erfgoed. Maar met de opkomst van het herinneringstoerisme, en zeker met de aanstaande 75-jarige herdenking van de bevrijding, is er ook meer aandacht voor de minder mooie kanten van onze geschiedenis.”

“Nu de muur een monument is, moeten we bepalen hoe we ermee omgaan. Daarvoor voeren we gesprekken met alle betrokken partijen: de eigenaar van het terrein waar de muur op staat, lokale bewoners en dorpsverenigingen, en overheden. De kans is klein dat het monument een bedevaartsoord wordt voor extreemrechtse elementen maar ook daar moeten we over nadenken. De Duitsers hebben veel gedenkplekken die dienst doen als Mahnmal. Alleen al dat begrip: daar kunnen we iets van leren.”

De provincie Gelderland herbergt meer historische bouwwerken met een dubieuze geschiedenis. Fliogerhorst Deelen was tijdens de oorlog het grootste Duitse vliegveld in Nederland. De Diogenesbunker bij Schaarsbergen fungeerde als hoofdkwartier van de Luftwaffe. En de bunker van Rijkscommissaris Seyss-Inquart bevindt zich bij Apeldoorn. “Tot tien jaar geleden werd niet over deze gebouwen gesproken. Nu wel. En soms worden ze zelfs ontwikkeld. Zoals het landgoed Avegoor, waar in 1941 een opleidingscentrum voor Nederlandse SS-ers werd gevestigd. De sporthal is onlangs opgeknapt en doet dienst als onderdeel van het hotel dat nu in het landgoed gevestigd is.”

In het weekend van 8 en 9 september 2018 vond de Open Monumentendag plaats. Met het thema ‘In Europa’ lag dit jaar het accent op alles wat ons internationaal cultureel aan elkaar bindt. Het publiek kon van alles ontdekken over de Europese dimensies van erfgoed: internationale architectuurstromingen, vergelijkbare én onderscheidende (bouw)technieken, wederzijdse inspiratie in toegepaste kunsten, uitwisseling van kennis en wetenschap, en vanzelfsprekend de historische context waarin monumenten zijn gebouwd en gebruikt. De Open Monumentendag is als onderdeel van de European Heritage Days zelf een Europees evenement. Maar liefst vijftig landen nemen deel aan deze Europese Monumentendagen.

Spiegel voorhouden

“In Europa wordt vooral tussen instellingen veel samengewerkt op het gebied van beladen erfgoed”, stelt De Leeuw. “Volkenkundige musea zijn bijvoorbeeld al twintig jaar met elkaar in gesprek over claims uit voormalige koloniën en eventuele restitutie van stukken die onrechtmatig verkregen zijn.”

Maar internationaal kan het gesprek minstens net zo ingewikkeld zijn als op nationaal niveau, weet **Jinna Smit**, programmaleider Gedeeld Cultureel Erfgoed bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. “Tijdens het internationaal samenwerken blijken er verschillende perspectieven op het gedeelde verleden te zijn. De waardering voor het Nederlandse verleden in Sri Lanka is bijvoorbeeld best positief. Maar Nederland was daar niet de laatste koloniale machthebber. In Indonesië is de afstand heel anders.”

Het perspectief op erfgoed is soms af te leiden uit de manier van presenteren. Zoals in het Japanse Hirado, waar lokale autoriteiten een VOC-pakhuis hebben nagebouwd. “Daar hebben ze

pontificaal een portret van Jan Pieterszoon Coen opgehangen. Dat vond een van onze Indonesische partners te veel eer, zeker omdat er in de begeleidende tekst weinig aandacht was voor zijn rol in Banda. Natuurlijk is het aan Japan of Indonesië of welk ander partnerland dan ook om hun eigen verhaal van het gedeelde verleden te vertellen. Er is bij gedeeld erfgoed waarde te halen uit het openstaan voor het perspectief van de andere betrokkenen.”

“Over de grenzen kijken en andermans perspectief verwelkomen is spannend, maar het kan ook ontspannend werken”, stelt Dibbits. “Het zijn niet de geijkte posities en dat levert misschien een ander debat op.”

Om voorbij de patstelling van ‘jouw erfgoed is niet mijn erfgoed’ te komen ontwikkelde Dibbits samen met erfgoedinstelling Imagine IC en collega’s een methode waarbij uiteenlopende gevoelens rond specifieke erfgoeditems tot onderwerp van gesprek worden gemaakt: emotienetwerken. “Het is een breed inzetbare methode. Rondom een bepaald voorwerp worden de ver-

Schijnwerper

‘Beladen erfgoed’ was het thema van de expertmeeting die 20 september plaatsvond in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Daarbij werd vooral gekeken naar de praktische kant: hoe ga je om met en hoe voer je het gesprek over beladen erfgoed? Ruim 100 deelnemers gingen in gesprek over de emoties en perspectieven die zij hadden bij verschillende erfgoedonderwerpen in het museum, zoals het Indisch Achtererf, de Molukse Barak, de Anansiboom en het verwoeste portret van koningin Wilhelmina. Deze gesprekken werden gevoerd aan de hand van de methode Emotienetwerken, ontwikkeld door Imagine IC en de Reinwardt Academie. Ook begeleidde de Nederlandse Unesco Commissie twee werkgroepen aan de hand van hun aanpak voor betwist erfgoed.

Overal in Europa spelen discussies rondom beladen erfgoed. Het thema nodigt uit met andere landen en vanuit verschillende perspectieven het gesprek hierover te voeren.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

110 | 111

History in Concert

[Canonnetwerk, Maand van de Geschiedenis]

History in Concert was onderdeel van de Maand van de Geschiedenis en vond plaats in TivoliVredenburg in Utrecht. Verschillende gevierde muzikanten en bekende ambassadeurs van geschiedenis traden op, waaronder rapper Akwasi met Zwart Licht, popzanger Blaudzun met Krontjong-muzikanten, zangeres Ellen ten Damme en singer-songwriter Linde Schöne, beiden over opstandige vrouwen in de geschiedenis, en historisch letterkundige en schrijver Herman Pleij met jonge talenten van de Nationale Opera Studio. Samen gaven zij op bijzondere en originele wijze inhoud en betekenis aan onze geschiedenis. Het concert sloot aan bij het erfgoedthema beladen erfgoed, omdat actuele thema's als het slavernijverleden, vrouwenemancipatie/feminisme en de oorlog in Indonesië aan bod kwamen.

schillende posities zichtbaar gemaakt. Welke belangen hebben mensen in economisch en sociaal opzicht, maar vooral ook: welke emoties spelen er mee? En hoe veranderen die wanneer ze tot onderwerp van gesprek worden gemaakt en het complexe netwerk van mensen met hun emoties zichtbaar wordt? Een netwerkvisualisatie houdt ons een spiegel voor en die laat zien dat je kunt bewegen ten opzichte van elkaar. Posities zijn niet in steen gehouwen en statisch. Wij denken dat het goed is als mensen vanuit dat perspectief naar erfgoed kijken. Het helpt bij het voeren van discussies over beladen erfgoedthema's.”

Om zo'n discussie te kunnen voeren, moeten mensen oog hebben voor meerstemmigheid. Daar ligt ook een belangrijke taak voor het onderwijs, vindt Dibbits. “Het gesprek over erfgoed en culturele dynamiek past mooi in lessen over kritisch burgerschap. Erfgoedprofessionals kunnen een rol spelen bij het opzetten van die lessen en het modereren van die gesprekken. Want erfgoed gaat over het gesprek en begint met een goede discussie. Je kunt het niet *niet* doen. De vraag is alleen hoe.”

Beladen erfgoed

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Landgoederen en buitenplaatsen

Mei

Juni

Erfgoed is van ons allemaal

Juli

Verdedigingslijnies

Augustus

Europese routes

September

Gemaakt landschap

Water

Duurzaam vakmanschap

Creativiteit vanuit traditie

December

November

Oktober

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

112113

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Erfgoed is van ons allemaal

Verdedigings-lijnies

Europese routes

Gemaakt landschap

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

Januari Februari Maart April
Mei Juni Juli Augustus
September
Oktober November
December

Open MONUMENTENDAG

2018 EUROPEES JAAR VAN HET CULTUREEL ERFGOED

Adapt!
Herbestemming Alkmaars Erfgoed

Tijd voor een kerkenvisie

Adapt vraagt tijdens Open Monumentendag 2018 speciale aandacht voor de waarde van het religieus erfgoed. Dit is een belangrijk onderdeel van onze lokale geschiedenis.

Ze doen hun best om de gebouwen zo lang mogelijk open te houden. Zo verhuren ze vaak de ruimte aan anderen. Waar dat zelfs op die manier niet meer lukt, volgt vaak een moeilijke zoektocht naar een nieuwe bestemming. Volgens Adapt moet de discussie niet telkens per kerkgebouw worden gevoerd. Want de leegloop van kerken speelt zich af bij vrijwel alle christelijke geloofsgemeenschappen.

Adapt roept gemeente, kerkbesturen, vastgoedontwikkelaars, gelovigen, erfgoedorganisaties en andere betrokkenen op om samen een kerkenvisie te ontwikkelen voor al het religieus erfgoed in de gemeente. Samen wegen we daarbij alle belangen en maken dan keuzes over de toekomst van alle kerken.

Adapt wil een positieve rol spelen in het komende debat hoe we dankzij een rendabele exploitatie de mooie kerken in Alkmaar en de omliggende dorpen kunnen behouden. Zo mogelijk als kerkelijk centrum en anders op andere manieren.

Veel religieus erfgoed verdient het om behouden te blijven voor toekomstige generaties.

In de gemeente Alkmaar zijn nog circa 45 kerken in gebruik door kerkgenootschappen. Veel meer verloren hun religieuze functie als kerk, klooster of kapel. Sommige zijn daarna gesloopt. Andere gebouwen zijn herbestemd. Het werden woningen, uitvaartcentra of culturele podia.

Doordat steeds minder mensen lid zijn van een kerk, staat het voortbestaan onder druk. Zo wordt het voor de eigenaren steeds moeilijker om het onderhoud te betalen.

Duurzaam vakmanschap

Water

adapalmarkt

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Creativiteit vanuit traditie

114 | 115

Mei Juni Juli Augustus
September
Oktober November
December

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari Februari Maart April

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
lijnies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

116 | 117

Mei Juni Juli Augustus September

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Opgegraven
geschiedenis

Duurzaam
vakmanschap

Religieus
verleden

Creativiteit
vanuit de
mitten

Grenzeloos
erfgoed

December

Januari

November

Februari

Oktober

Maart

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

April

OKTOBER

Oktober
Opgegraven
geschiedenis

Meer dan een kwart van de Europeanen heeft er ooit over gedacht archeoloog te worden. Dat blijkt uit onderzoek van Nearch, het Europese onderzoeksproject dat tussen 2013 en 2018 publieksparticipatie in de archeologie onderzocht. Maar ruim tachtig procent van de bezoekers van de Nationale Archeologiedagen heeft nooit eerder een archeologische activiteit in eigen land bezocht, blijkt uit enquêtes van de organisatie. Er ligt dus een aanzienlijke kloof tussen jeugdroom en volwassen daad, en - als een gevolg daarvan - tussen beeldvorming en realiteit.

“Het grote publiek denkt nog steeds aan Indiana Jones als het over archeologie gaat”, beaamt projectcoördinator **Donna Dieperink**. “Maar dat hoeft niet erg te zijn. Dat kun je gebruiken om het vakgebied toegankelijk te maken. Tijdens de Archeologiedagen openen depots, bibliotheken, gemeenten, vrijwilligersorganisaties, heemkundekringen, universiteiten en musea hun deuren en worden er 350 activiteiten georganiseerd.”

Voor het eerst werd dit jaar ook de Archeonacht georganiseerd, een initiatief van de net opgerichte Young Underground Professionals. “Dat is een vereniging van archeologen jonger dan veertig. Wij werken vaak als zzp-er en doen andere dingen naast ons werk als archeoloog. Een kledingbedrijf bijvoorbeeld of fotografie. Het doel van de Archeonacht was dan ook om archeologie te verbinden met andere disciplines en uit haar ivoren toren te

halen. Zo werd er in Den Haag een VR-experience gepresenteerd waarmee bezoekers de omgeving van de stad vijfduizend jaar geleden konden beleven. Er waren speedlezings, bijvoorbeeld van een bio-archeoloog, spoken word-optredens en een schrijfworkshop.”

Die nadruk op het woord is niet zo vreemd. Dieperink: “Bij een opgraving is vaak niet meer te zien dan een paar donkere vlekken en wat potscherven. Alleen die materiële resten zijn niet voldoende, het gaat om de mensen en hun verhalen die bij die spullen horen. Archeologen moeten steeds beter kunnen vertellen. En misschien hebben we wel een **Freek Vonk** van de archeologie nodig: een nationaal aanspreekpunt en boegbeeld.”

Citizen science

Tijdens de Nationale Archeologiedagen was op verschillende plaatsen ook een team aanwezig van Portable Antiquities of the Netherlands (PAN). Deze organisatie, die ondersteund wordt door diverse universiteiten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), documenteert oudheidkundige vondsten in privébezit, vooral munten, spelden en andere voorwerpen die sinds de jaren zeventig zijn opgespoord met metaaldetectoren. Niet alleen worden de objecten vastgelegd maar ook de verhalen van de amateurarcheologen die ze gevonden hebben. Die beschikken vaak over

Schijnwerper

Op 12, 13 en 14 oktober stonden de Nationale Archeologiedagen mede in het teken van Europa. Als schijnwerperproject werd op 6 oktober in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden de eerste Archeonacht georganiseerd door, namens de Nederlandse Archeologiedagen, de Young Underground Professionals (‘YUPpen’). Janneke Berkelbach, directeur van de Nationale Archeologiedagen: “De Archeonacht smaakt naar meer, het zou mooi zijn als we daar een jaarlijkse traditie van kunnen maken. Ook Europa smaakt naar meer. Zo verkennen we met onze Vlaamse partners de mogelijkheden van een Europees project, zijn er ambities de Young Underground Professionals uit te bouwen tot een Europees netwerk en dromen we van een Engels/Nederlandse archeologieproductie op Oerol.”

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

De Archeonacht

[Stichting Nationale Archeologiedagen]

Op zaterdag 6 oktober was de eerste echte Archeonacht in het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden. Het was een mysterieuze en onvergetelijke archeologische ervaring voor jong en oud, kenner en leek. Bezoekers konden 's avonds door het museum dwalen, virtual reality archeologie beleven, genieten van spoken word en muziekoptredens, meedoen aan archeologische schrijfworkshops en luisteren naar spannende verhalen.

Nationale Archeologiedagen

[Stichting Nationale Archeologiedagen]

De Nationale Archeologiedagen in oktober zijn dé dagen waarop het publiek kennis kan maken met alle facetten van archeologie in Nederland. Ook dit jaar brachten instellingen en vrijwilligers door heel het land het verleden tot leven, vertelden het verhaal van vroeger en boden een unieke gelegenheid om eens mee te kijken wat er allemaal in de Nederlandse bodem verborgen zit en zat.

120 | 121

zeer gedetailleerde kennis van locaties of specifieke voorwerpen, kennis die anders verloren zou gaan.

“De werelden van de professionele archeologie en de amateurs waren vroeger strikt gescheiden”, stelt **Gajus Scheltema**, voorzitter van de AWN – Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie. “Maar er is nu sprake van toenemende erkenning van amateurs. Ze worden soms zelfs ingezet bij opgravingen om onder professionele leiding mee te werken. Ze leveren een eigen wetenschappelijke inbreng over bijvoorbeeld Romeins aardewerk of textiel en men spreekt dan ook van citizen science. Die rol mag overigens nog wel versterkt worden. Het zou mooi zijn als er financiële ondersteuning komt voor deskundigheidsbevordering en praktijkopleidingen.”

Scheltema noemt amateurs “de ogen en oren van de archeologie”. Zij weten vaak beter dan overheden waar mogelijk iets interessants in de bodem zit. Anders dan commerciële opgravingsbedrijven kunnen zij zonder schijn van belangenverstrengeling aandringen op extra onderzoek. “Toen bijvoorbeeld bij Katwijk een nieuwbouwwijk werd gebouwd, leverden twee proefsleuven weinig op. Maar de lokale AWN heeft verder gegraven en stuitte op de plattegronden van twee Merovingische boerderijen.”

“Proefboringen zijn vaak niet goed en moeten zorgvuldiger”, vindt Scheltema. “Gemeenten maken beslissingen op basis van waarde- en verwachtingskaarten die nog een kwaliteitsslag behoeven. Maar zelfs met verfijnde kaarten kun je niet alles voorzien. De rijksoverheid zou een groter noodfonds moeten aanleggen om aannemers schadeloos te stellen als er plots een Romeinse villa of weg aan het oppervlak komt.”

Meer haastwerk

In het Verdrag van Malta (1992), de officieuze Europese ‘grondwet voor de archeologie’, is vastgelegd dat de verstoorder van de bodem betaalt voor opgravingen en documentatie van archeologische waarde als in situ bewaren niet mogelijk is. Dat betekent dus een extra kostenpost voor bouwbedrijven, projectontwikkelaars, wegenbouwers, ingenieursbureaus maar ook overheden die bouwopdrachten geven.

Marten Verbruggen, directeur van RAAP Archeologisch Adviesbureau, ziet een trend waarbij de gemeenten die over de vergunningen gaan, zich steeds meer scharen aan de kant van de bouwers. “Werkte je eerst nog voor de bouw uit, nu trekt de aannemer een sleuf en mag je meekijken. ‘Archeologisch onderzoek’ wordt ‘archeologische begeleiding’. Het is meer

haastwerk, het opnemen van profielen moet binnen een dag worden ingepland. Dat is voor ons ook lastig begroten want je weet van tevoren niet wat te verwachten. Aannemers willen de onderzoeklast laag houden en archeologische begeleiding is dan een compromis waarmee aan de verplichting is voldaan.”

Het begin van de door Verbruggen gedetecteerde trend dateert van het begin van de crisis, waarvan de effecten vanaf 2008 voor de sector voelbaar werden en dat bleven tot 2016. In 2017 werd pas begonnen met een inhaalslag: projecten rondom zand- en grindwinning aan de Maas en de bouw van distributiecentra langs de A12, A2 en A15. Het betreft hier echter vooral projecten die door de crisis de koelkast gingen en alsnog zijn uitgevoerd. 2018 is dan weer een overgangsjaar waarin nieuwe grote projecten nog niet van start zijn en de inkomsten dus weer terugvallen.

De crisis heeft de sector hard geraakt. In die periode werd een kwart van de archeologen ontslagen en gingen vijf opgravingsbedrijven failliet of werden verkocht. De opgravingstarieven werden bijna gehalveerd van €10 per vierkante meter tot €5 à €6 voor opgraven op zand. Ondanks de inmiddels weer aantrekkelijke tarieven voor de bouw zijn ze sindsdien niet verhoogd. Verbruggen: “Opdrachtgevers zijn gewend geraakt aan het lagere tarief en hoogstwaarschijnlijk zullen ze zo blijven. Als je €7 per vierkante meter vraagt, krijg je de opdracht niet. Apparatuur is beter en sneller geworden en daar kun je de prijsdaling deels mee ondervangen. Maar de druk is ontegenzeggelijk toegenomen.”

Trechterbekerkoekjes

“Er wordt in Nederland teveel op prijs geconcentreerd”, vindt ook Dorien Fröling, directeur van ADC ArcheoProjecten. “Bovendien zijn de procedures te ingewikkeld. Bij relatief kleine projecten hoef je niet altijd voor aanbesteding te kiezen. Dat maakt het eenvoudiger. En grotere projecten zouden anders kunnen worden ingestoken waardoor ze uiteindelijk goedkoper en beter worden. Want het is niet zo dat kwaliteit altijd meer geld kost. Als je alleen op prijs stuurt, kan je nog van een koude kermis thuiskomen. Want dan komt er nog een post hier bij en een post daar. Maar het dominante denken houdt enkel rekening met de bottom line en dat doodt alle creativiteit in zakelijke zin. De huidige verschraling van tarieven gaat vaak ten koste van innovaties, iets waarin Nederland zich ten opzichte van andere landen juist sterk in heeft ontwikkeld.”

Activiteiten

Utrecht Wereldberoemd

[Jonge Honden / Provincie Utrecht]

De provincie Utrecht barst van de bijzondere geschiedenis, historische objecten en unieke verhalen: Utrechts erfgoed. Sommige zijn bekend, denk aan de grachten van Utrecht, Nijntje of Paleis Soestdijk. Andere zijn minder bekend, zoals de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Pyramide van Austerlitz. De prijsvraag “Utrecht Wereldberoemd” was opgezet in het kader van het Europees Erfgoedjaar om erfgoed van de provincie Utrecht wereldberoemd te maken. Het publiek kon stemmen op het beste idee. Uit 140 ideeën zijn er tien geselecteerd en won Swing by, Say hi van Adjo Tjon, waarin al schommelend een brug wordt gebouwd tussen verleden, heden en toekomst. Het idee won omdat het voor alle doelgroepen toegankelijk is, online met offline verbindt en draait om beleving.

Tentoonstelling: High Tech Romeinen

[Limburgs Museum]

De Romeinen brachten technieken uit heel Europa samen. In deze tentoonstelling ‘High Tech Romeinen - Doe wat zij deden’ liet het Limburgs Museum bezoekers zien én ervaren dat Romeinen niet stoffig en ouderwets zijn. Aan de hand van hedendaagse objecten werd getoond hoe de technieken van 2000 jaar geleden nog altijd relevant zijn.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

122 | 123

Het puur sturen op zo laag mogelijke kosten brengt bovendien artikel 9 van het Verdrag van Malta in het gedrang: communicatie met het publiek. “Als bedrijf zit je in een spagaat”, vindt Fröling. “Je moet snel en efficiënt werken, maar je wil ook het verhaal van de opgraving vertellen. Voor dat laatste komt langzamerhand iets meer ruimte maar wij lobbyen al jaren voor een soort percentageregeling, waarbij een vast deel van het budget wordt aangewend voor communicatie. Een apart fonds zou ook kunnen.”

Er is op dit gebied inmiddels een aanvraagregeling van de NWO. Die is de afgelopen twee jaar twee keer opengesteld voor een bedrag van €250.000. Voor de komende vier jaar komt er een programma Innovatie en Archeologie met een budget van in totaal €3 miljoen, waarin ook de aanvraagmogelijkheid voor bijzondere vondsten blijft zitten.

En de branche mag ook zelf wat doen, vindt Fröling. “Als we alleen graven en academische rapporten schrijven, laten we iets liggen. We hebben een verantwoordelijkheid om te laten zien wat de meerwaarde van archeologie is. Wij hebben tijdens de crisis als bedrijf een switch gemaakt en zijn meer gaan inzetten op communicatie. Een projectleider die in het veld vertelt over een opgraving werkt het allerbeste. Bij het grafveld van de Trechterbekers in Dalven organiseerden we publieksopgravingen en kwamen scholen langs. Als de eindejaartoneelstukjes over archeologie gaan en middenstanders Trechterbekerkoekjes verkopen dan weet je dat het onderwerp is aangeslagen.”

“Als commerciële bedrijven zijn we misschien een beetje losgezongen geraakt van de musea en universiteiten. Maar we bewegen ons in een publieke omgeving en hebben te maken met publieke belangen. Wij zijn niet alleen maar een *lean and mean project machine*. Om die reden hebben wij ook een museumfonds opgezet om het museaal tonen van vondsten te stimuleren en hebben daar zelf ook geld ingestort. Daarnaast hebben we een stichting opgericht die medewerkers in staat stelt te promoveren. Je bent toch ook een kennisorganisatie.”

Gebrek aan leiderschap

Het ontstaan van bedrijfsmatige archeologie dateert van eind jaren negentig en daarmee loopt Nederland voor op de meeste buitenlandse landen. Die verzakelijking van de archeologiemarkt is het gevolg van wetgeving die stelde dat overheden bij ruimtelijke

ontwikkelingen rekening moeten houden met archeologie. Dit leidde tot vergunningsvoorwaarden voor bouwbedrijven die daartoe bedrijven konden inhuren. “In de periode na de Tweede Wereldoorlog ging nog veel ongezien verloren en wat wel in depot belandde, werd niet altijd niet uitgewerkt”, vertelt Joost Kuggeleijn, beleidsmedewerker Erfgoed en Kunsten van het Ministerie van OCW. “Sinds archeologie onderdeel is van de ruimtelijke ordening zie je een piek in het aantal opgravingen.”

De erfgoedwet uit 2016 heeft de normen die er al waren bovendien vastgelegd in protocollen. De vergunningen die archeologiebedrijven voorheen moesten aanvragen zijn vervangen door een systeem van certificering. “Dat systeem wordt nu gefinetuned maar zorgt op den duur voor een voortdurende kwaliteitsbewaking.” Ook aan de opdrachtgeverskant is veel verbetering te zien. “Steeds meer provinciale depots vervullen een publieksfunctie, zoals Het Huis van Hilde in Castricum en het onlangs geopende De Vondst in Heerlen. En de archeologische bedrijven zijn bezig een landelijke standaard te ontwikkelen voor de waardenkaarten van gemeenten om deze landelijk uniform te maken. Dat project is gestart in 2017 en moet in 2019 resulteren in harmonisering. Met de nieuwe kaarten is preciezer vast te stellen of er mogelijke vondsten zijn te verwachten. Hierdoor zal het aantal gevallen waarin archeologisch onderzoek niets oplevert en dus onnodig is afnemen, hetgeen het draagvlak voor archeologie in de samenleving ten goede zal komen.”

Het Nederlandse systeem met een marktgerichte aanpak heeft grote voordelen, stelt Leonard de Wit, hoofd Regio Noord-West van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. “Het erfgoed gaat niet meer ongezien verloren, over het onderzoek wordt tijdig gerapporteerd en het is zo georganiseerd dat de archeologische opgave bijna nooit gewenste ontwikkelingen in de weg zit. Maar er zijn ook nadelen. Er was in Nederland een traditie van meerjarige opgravingen en daar is nu geen ruimte meer voor. Maar wie moet die zaak bepleiten in Den Haag? Waarschijnlijk de universiteiten.”

Daarmee raakt De Wit aan een dieperliggend probleem van de archeologiesector. “Het ontbreekt aan leiderschap. Toen de Erfgoedwet in 2016 in de Tweede Kamer werd behandeld, meldde iedereen zich – de boeren, de bouw – behalve de archeologen. Maar als zij het niet doen, wie neemt het dan op voor de archeologie?”

Gemaakt
Landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Witte

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

Grenzeloos
erfgoed

Religieus
verleden

Opgegraven
geschiedenis

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

24 12

Januari

Februari

Maart

April

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

126 | 127

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Gemaakt
landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landschap
buitenland

Beleiden
erfgoed

Water

Opgegraven
geschiedenis

Duurzaam
vakmanschap

Duurzaam
vakmanschap

Religieus
verleden

Creativiteit
vanuit traditie

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

December

November

Oktober

128 | 129

Januari

Februari

Maart

April

September

Augustus

Juli

Juni

Mei

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober

November

December

Creativiteit
vanuit de midde

Duurzaam
vakmanschap

Water

NOVEMBER

November
Religieus
verleden

Hoe God verdween uit Nederland maar de kerken bleven

Ontkerkelijking is een internationaal fenomeen maar nergens lopen de kerken zo snel leeg als in Nederland. Voor het eerst in de nationale geschiedenis telt ons land zelfs meer ongelovigen dan gelovigen. En dat heeft gevolgen voor de zesduizend kerkelijke gebouwen, waarvan er 2350 geregistreerd staan als rijksmonument. De eigenaren kunnen het onderhoud niet meer opbrengen. Wim Eijk, de aartsbisschop van Utrecht en metropoliet van de Nederlandse kerkprovincie van de Rooms-Katholieke Kerk, gaf onlangs aan dat hij van de tweehonderd kerken in zijn bisdom er nog vijftien aanhoudt. En die trend is ook zichtbaar onder de diverse protestantse denominaties. Naar schatting dertig tot tachtig procent van alle Nederlandse kerken verliest binnen afzienbare tijd zijn oorspronkelijke functie.

Dit urgente probleem werd op de agenda gezet in 2008 tijdens het Jaar van het Religieus Erfgoed. Vanaf 2013 werken kerken, gemeenten, provincies, rijksoverheid, Bond Heemschut en Museum Catharijneconvent structureel samen om tot oplossingen te komen en drie jaar later volgde een opdracht van de Tweede Kamer, die in 2018 is bevestigd door de beleidsbrief *Erfgoed telt*.

“De gemeenten zijn gevraagd kerkenvisies te formuleren en daar zijn ook middelen voor vrijgemaakt”, vertelt Ariane Limburg, beleidsmedewerker van het Ministerie van OCW. “Die visies moeten integraal zijn. Alle betrokken partijen moeten dus aan tafel en het gaat om alle kerken. Sommige gemeenten hebben al een visie maar die is niet altijd compleet. Het gaat juist om het hele plaatje.”

Het ministerie hoopt dat de kerkenvisies een bouwsteen worden voor omgevingsvisies. “Dan werkt het voor de lange termijn en worden beslissingen over religieus erfgoed niet meer ad hoc gemaakt. Belangrijker dan het resultaat is eigenlijk het proces waarin alle belangen zichtbaar worden. Een eigenaar wil bijvoorbeeld slopen en de opbrengst van de grond incasseren terwijl de rijksoverheid juist - in het geval van een rijksmonument - de monumentale waarde wil behouden en ook de gemeenschap zich vanwege de emotionele waarde keert tegen sloop. Parkeerbeleid is ook een issue dat bepalend is voor de leefbaarheid van buurten.”

Activiteiten

Tentoonstelling 'Familie'

[Museum Ons' Lieve Heer op Solder]

De tentoonstelling 'Familie' verbindt de Heilige Familie met hedendaagse families. Naast historische objecten worden ook fotoportretten getoond van vijf Nederlandse families met verschillende achtergronden die speciaal voor deze tentoonstelling zijn gemaakt. Fotoportretten van moderne families laten een grote variatie aan familiebanden zien. Historische objecten verbeelden verrassende familieopstellingen uit het leven van Jezus. Er zijn overeenkomsten en verschillen tussen de oude en de nieuwe beelden en verhalen.

Heritage makes you move - Dansen in de kerk

[Provincie Utrecht]

Ter ere van het Europees Erfgoedjaar 2018 organiseerde de provincie Utrecht een *silent disco* in de Metaal Kathedraal.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

132 | 133

Dominee met hoogtevrees

Terwijl het bezoeken van kerken en kloosters een geliefde bezigheid is voor vakantievierders in het buitenland, heeft men voor het religieus erfgoed in eigen land maar weinig oog. En dat is niet terecht. “Nederlands religieus erfgoed heeft een groot toeristisch potentieel”, vindt Frank Strolenberg, programmamanager van de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed (RCE), die onderzoek van het Nederlands Bureau voor Toerisme aanhaalt. “De manier waarop protestantse en katholieke kerken hier naast elkaar staan, oud en nieuw, kerken die wel of niet de Beeldenstorm hebben overleefd, is voor veel buitenlanders heel uitzonderlijk.”

Museum Catharijneconvent zette afgelopen jaar met Het Grootste Museum van Nederland al dertien bijzondere godshuizen in de schijnwerper: van synagoge tot basiliek. In het verlengde daarvan moeten volgens Strolenberg meer projecten worden georganiseerd. Maar dat vergt logistieke en personele investeringen. “Er zijn ‘jas-en-plas-regelingen’, leningen met een lage rente die kunnen worden aangewend om een garderobe, wc en keukentje te bouwen. Maar er moeten ook vrijwilligers worden getraind om kerken op museale wijze te kunnen openstellen. Het gaat niet alleen om het regelmatig open zijn van het pand maar ook om het maken van folders of hospitality. Zo’n plek moet echt geactiveerd worden.”

Een voorbeeld van activeren is het programma *Under de Toer*, dat afgelopen jaar plaatsvond in het kader van Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa. “Centraal staan de 750 kerken die

Friesland rijk is”, vertelt cultureel ondernemer Freek van Duijn, die samen met Tamara Schoppert en regisseur Jos Thie het plan voor *Under de Toer* uitwerkte. “Kerken zijn bron van tientallen verhalen, heel uiteenlopend. Ze kunnen gaan over de 80-jarige oorlog of over een dominee met hoogtevrees die daarom niet de preekstoel durfde te beklimmen. Wij vroegen mensen uit de gemeenschappen rond die kerken – muziekverenigingen, amateurtoneelspelers of de kerkgemeenschap zelf – om samen met professionele kunstenaars die verhalen te verbeelden.”

De pitch die werd uitgeschreven leverde maar liefst negentig ideeën op, waarvan er 31 konden worden gerealiseerd. Op de grote, volledig professionele productie in de Grote Kerk van Leeuwarden na, werden ze uitgevoerd door lokale amateurs. Het aanbod varieerde van concert, tentoonstelling en theatervoorstelling tot wandeling of videoprojectie. De meeste voorstellingen vonden vijf tot acht keer plaats en waren vrijwel altijd uitverkocht. Van sommige projecten is een vervolg al in de maak.

“Het thema van Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018 was ‘iepen mienskip’ (open gemeenschap) en door dit project gingen groepen bewoners samenwerken die dat voorheen niet deden”, vertelt Van Duijn. “De kerk kreeg daarbij zijn plek terug als centrum van de gemeenschap, niet religieus maar cultureel. Door te werken aan voorstellingen ontdekten ook jongere generaties de kerk als mooi podium.”

De bevindingen van *Under de toer* worden nog vastgelegd in een publicatie maar Van Duijn

Future for Religious Heritage (FRH) lanceerde op 8 januari 2018 in de Dorpskerk in Leeuwarden-Huizum het toorts-initiatief. Hiermee werd de aandacht gevestigd op Europa’s rijke cultuur van religieus erfgoed door gemeenschappen met verschillende culturen, tradities en talen bijeen te brengen en tegelijkertijd de diversiteit van Europa te vieren. De toorts reisde door Europa in de vorm van een schatkist en verzamelt verhalen en boodschappen van burgers, kunstenaars, muzikanten en politici. De tocht eindigde op 11 oktober in Parijs; de opbrengsten worden in 2019 gepubliceerd.

heeft alvast een aanbeveling voor degenen die de Friese kerken beheren. “Zorg voor voldoende budget voor programmering. Juist interessante activiteiten trekken mensen aan die weer geld kunnen genereren voor onderhoud van het gebouw. Het gebouw komt zo weer in het centrum te staan van de gemeenschap. Het loont dus om te investeren in goede programmering.”

Van bibliotheek tot brouwerij

In het denken over religieus erfgoed is al een verschuiving waarneembaar van hardware naar exploitatie, ziet Strolenberg. “Vroeger werd financiering alleen aangewend voor restauratie en onderhoud van gebouwen. Maar nu worden middelen ook ingezet voor de kickstart van herbestemming. Je kunt er de toegankelijkheid mee vergroten en burgers activeren.”

De RCE is de mogelijkheden van herbestemming aan het inventariseren voor een boek, waarin de mogelijkheden staan gerangschikt van de A van ‘appartementen’ tot de Z van ‘zorg’. “Bij elke letter staan drie opties en bij sommige zelfs meer. Bij B kun je denken aan alles tussen bibliotheek en brouwerij, met uitzondering van bordeel dan.”

Waarmee Strolenberg maar wil zeggen: er kan veel, maar sommige vormen van herbestemming zijn een brug te ver. Toen de Bernadettekerk in Helmond in 2003 werd omgedoopt tot supermarkt vonden veel omwonenden dat ongemakkelijk, net zoals het casino in de Kloosterkazerne in Breda nog steeds voor opgetrokken wenkbrouwen zorgt. “Er is veel uitgetroefd maar het is beter om dichterbij de oorspronkelijke functie te blijven. Van ‘wijn en brood’ is het niet zo’n grote stap naar ‘restaurant’. Of van ‘het woord Gods’ naar ‘boekhandel’. Het belangrijkste is dat de omgang met het erfgoed zorgvuldig en liefdevol is, zeker in het geval van oude monumentale kerkgebouwen.”

Het slopen van kerken gebeurt steeds minder, is Strolenbergs ervaring. “Sloop roept vaak heftige reacties op in de buurt. Het is een reële optie die je niet moet uitsluiten maar het is vaak niet nodig. Uit de kerkvisie van de stad Den Haag bleek bijvoorbeeld dat veel van de niet-monumentale kerken die leeg kwamen te staan, vrijwel een op een weer bezet werden, in veel gevallen door andere religies. Er is al ervaring met het omvormen van kerken tot moskee, hindoetempel of boedhistisch centrum. Het absorptievermogen in de samenleving voor kerkgebouwen is vrij hoog.”

Schijnwerper

Op 16 november 2018 organiseerden Under de Toer (hoofdprogramma Leeuwarden/ Friesland Culturele Hoofdstad), de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provincie Fryslân samen in de Grote Kerk in Leeuwarden de expeditie ‘Religieus Erfgoed, Cultuur en Burgerschap’. Tijdens de expeditie werd, mede aan de hand van de ervaringen met het succesvolle project Under de Toer en het internationale Torch Initiative, gezocht naar innovatieve manieren om kerken een nieuwe of hernieuwde betekenis toe te kennen. En dan specifiek: een nieuwe publieke betekenis en functie te geven, gedragen door de lokale gemeenschap. De voorbeelden en uitwisseling van ideeën leggen de basis voor een methodiek om te komen tot nieuw eigenaarschap van religieus erfgoed, die de komende jaren, dwars door heel Nederland en daarbuiten, kan worden toegepast.

Activiteiten

Burgemeesterserfgoed

[Het Oversticht]

Speciaal voor het Europees Erfgoedjaar vroeg Het Oversticht wettelijk verschillende burgemeesters naar hun bijzondere erfgoed, dat zij online deelden.

Emotienetwerken: plek aan de onderhandelingstafel

[Imagine IC]

Erfgoed is wat we samen zo noemen. Maar wie zijn ‘we’? Emotienetwerken is een nieuwe kijk op erfgoed als onderhandeling tussen mensen. Individuen met uiteenlopende belangen en gevoelens bij de dingen die in hun eigen en andermans levens cruciaal zijn. Ook de erfgoedprofessional zit aan die onderhandelingstafel - en het object ligt er bovenop. Welke rol spelen zij in emotienetwerken rond actuele onderwerpen van erfgoedvorming? Het eerste deel van dit tweeluik Emotienetwerken onderzocht de rol van de professional, dit tweede stelt het religieuze object centraal.

Gemaakt
Landschap

Europese
routes

Verdedigings-
linies

Erfgoed is van
ons allemaal

Landgoederen en
buitenplaatsen

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

186 137

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
lijnies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

2019 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

138 | 139

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

December

November

Oktober

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Mei
Juni
Juli
Augustus
September

Beladen
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Januari

Februari

Maart

April

Mei

Juni

Juli

Augustus

September

Oktober

November

December

Creativiteit
aanuit de midde

Duurzaam
vakmanschap

Water

D

E

C

R

December
Grenzeloos
erfgoed

Erfgoed over de grens

Rijken groeien en brokkelen af. Oorlogen en annexaties laten grenzen schuiven. De vorm van de huidige natiestaten is zeker niet in beton gegoten. Wat nu eigen land is, was ooit buitenland en andersom, waardoor onze culturele voetafdruk niet beperkt is tot het huidige grondgebied. En dan hebben we het nog niet eens over het koloniale verleden en millennia aan internationale handel.

Met het oog op gedeeld cultureel erfgoed onderhoudt Nederland relaties met tien prioriteitslanden: Australië, Brazilië, India, Indonesië, Japan, Rusland, Sri Lanka, Suriname, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. “De aard van de relatie en de intensiteit verschilt per land”, volgens Christa Eringa van het Ministerie van OC&W. “Met Indonesië onderhouden we logischerwijs veel nauwere contacten dan met bijvoorbeeld Australië. Het zijn relaties op basis van wederkerigheid en ze sluiten zo veel mogelijk aan bij de prioriteiten en belangen van de partnerlanden. Zo is de samenwerking met Suriname gekoppeld aan jongeren en toerisme.”

Het gedeeld cultureel erfgoedbeleid is geconcentreerd rondom de thema's ‘historische binnensteden’ en ‘erfgoed en waterbeheer’. Daar is met het Beleidskader Internationaal Cultuurbeleid 2017-2020 het thema ‘wederzijdse (historische) beeldvorming’ bij gekomen. Eringa: “Hoe kijken we naar onze gedeelde geschiedenis?”

Het nationale perspectief is beperkt, vindt Jinna Smit, programmaleider Gedeeld Cultureel Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. “Via anderen kunnen we leren over onszelf. Het Dutch Trading Post Heritage Network is een goed voorbeeld. Daarin zijn sinds 2014 Aziatische steden verenigd die vroeger VOC-handelsposten huisvestten. Zij wisselen kennis en ervaring uit. De manier waarop ze hun verhaal presenteren verschilt van de onze waardoor er extra lagen van de geschiedenis zichtbaar worden.”

Het Aziatische netwerk komt voort uit de steden zelf en Nederland is geen lid maar ‘observer’. Op verzoek van het netwerk heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een workshop storytelling verzorgd. Smit: “Daarbij presenteerden de vertegenwoordigers van de afzonderlijke landen één object. Vervolgens vertelde een groepje vertegenwoordigers uit andere landen dat verhaal opnieuw. Tenslotte nam de eerste verteller het verhaal weer terug en vertelde het op een manier waarbij het alternatieve perspectief werd meegenomen.”

Bureaucratie en burgerargwaan
“Grensoverschrijdende netwerken zijn belangrijk en hard nodig”, vindt Anouk Fienieg, hoofd beleid en coördinatie van DutchCulture. “Binnen Europees verband zijn ze er ook wel. Eurocities, het netwerk van Europese steden bijvoorbeeld.

Gertrud van Dam (gemeente Utrecht) en Anette van Dijk (gemeente Amsterdam) namens de Federatie Grote Monumentengemeenten (FGM): “Het EYCH leverde tal van vernieuwende projecten en samenwerkingen op, die nieuwe doelgroepen, netwerken en partnerschappen in beeld brachten. Dat pleit voor vervolg. Wij zien een taak voor gemeenten om lokale en regionale samenwerkingsprojecten te faciliteren, om de ontstane energie een vervolg te geven en als basis voor meer grensoverschrijdende samenwerking en kennisuitwisseling op het gebied van erfgoed binnen Europa. Als mooie opbrengst van dit jaar kunnen we melden dat sinds kort de FGM onderdeel is van het Partnership Cultural Heritage van de Urban Agenda!”

Activiteiten**Grenzeloos reizen in Europa**

[Het Nationaal Modelspoor Museum]

Een eenmalige expositie van treinen die binnen Europa reden en rijden. Van TEE tot Oriënt Expres en van Thalys tot Eurostar. Bijzondere modellen die een fraai overzicht geven van de ontwikkelingen in Europa op het gebied van railvervoer. Onder de modellen zitten unieke exemplaren die nooit eerder in het openbaar zijn getoond.

Bijeenkomst RheijnLand Xperiences

[Erfgoed Gelderland/Hogeschool van Arnhem en Nijmegen/Hochschule Rhein-Waal]

De regio Rijn-Waal is een gebied dat samenhangt door sterke culturele en historische banden. Op 6 december presenteerden Erfgoed Gelderland, de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en de Hochschule Rhein-Waal de eerste resultaten van hun samenwerkingsproject met negen regionale Duitse en Nederlandse musea: Rheijnland Xperiences. Het project verbindt de musea in de grensstreek om het museumbezoek over de grens te stimuleren. Belangrijk onderdeel van het project is een mobiele app die jongeren uitdaagt om leerling te worden van een mysterieuze handelaar, Sophia, die emoties, herinneringen en ideeën verzamelt rond kunstwerken en objecten in de musea.

144 | 145

Karel Loeff, directeur Erfgoedvereniging Heemschut: “In het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed 2018 is het goed om te beseffen wat ons bindt, niet wat ons scheidt. Slagbomen en douanehuisjes zijn definitief verworpen tot erfgoed, alleen taal, bebording en andere wetten maken dat je in een ander land bent. In juni organiseerde Europa Nostra in Berlijn een Summit in het kader van het Europees Erfgoedjaar. Het waren juist de jongeren die met een frisse blik en methodiek de Summit tot een succes maakten. De in Berlijn gelanceerde Call to Action ondersteunen wij van harte. Met daarbij speciale aandacht voor de nieuwe generatie die ‘grenzeloos’ opgroeit.”

Of de Europese Museum Vereniging. Maar veel samenwerking op het gebied van erfgoed is incidenteel en op individuele basis. De erfgoeddatabase HEREIN koppelt de nationale beleidsplannen van EU-staten aan elkaar zodat er kan worden uitgewisseld, maar ambtenaren werken vaak in verschillende lagen waardoor het totaalbeeld wat diffuus wordt en er moeilijk grip op te krijgen is. De politieke tendens is om de bureaucratie terug te dringen en de regelgeving te verminderen. Maar het publieke sentiment is juist weer een van wantrouwen jegens het overheidsapparaat waardoor toch weer allerlei regels moeten worden ingebouwd.”

In de wirwar van Europese regelgeving is het voor instellingen en individuen vaak moeilijk navigeren. DutchCulture heeft daarom de rol van tussenpersoon op zich genomen. “Wij verlagen de drempel naar de EU en maken zichtbaar wat er allemaal is. We laten bijvoorbeeld zien waar Creative Europe, het EU-programma voor cultuur en de creatieve industrie, wel of niet geld voor geeft. Zo vormen we een brug tussen de Europese Commissie en het Nederlandse veld.”

De feedback die bij zo'n brugfunctie hoort, gaat twee kanten op. DutchCulture laat Brussel weten wanneer regelingen problematisch zijn geformuleerd of ingericht, zoals de cofinanciering die nodig is bij het aanvragen van Europese subsidies. Maar ze helpt aanvragers ook hun behoefte beter

definiëren. Fienieg: “Men komt vaak met het idee: we hebben geld nodig. Maar geld is doorgaans het sluitstuk. Een project valt of staat met het juiste netwerk aan partners, die goed samenwerken en elkaar begrijpen zodat ook het juiste probleem wordt opgelost.”

Er valt veel winst te halen door zaken op Europees niveau te regelen. “Copyright bijvoorbeeld of visa. Uitwisseling van studenten en professionals zet erfgoed meer in een Europese context: voor MBO met het oog op ambacht en voor WO op het gebied van archeologie. Het Horizon 2020-programma is bedoeld om grensoverschrijdend onderzoek te stimuleren. Nederlands is te klein voor bepaalde vormen van onderzoek en dan is schaalvergroting door internationalisering een goed idee.”

Maar een gezamenlijk erfgoedbeleid veronderstelt ook iets van een gedeelde identiteit. “Is de EU een eenheid in verscheidenheid of meer dan de som der delen?”, vraagt Fienieg retorisch. “Europa heeft behoefte aan een identiteit. Het streven daarna is potentieel schurend maar als je het niet doet, is die onderlinge verwevenheid er ook. Ten aanzien van die internationale dimensie willen we het kennisniveau van de hele bevolking vergroten.”

Opmaat naar Europese canon

Een middel waarmee het Europese cultuurhistorische bewustzijn wordt aangewakkerd is het Europees Erfgoedlabel. “Dat wordt toegekend aan plekken, ideeën en personen die belangrijk zijn voor de Europese identiteit, cultuur en integratie”, stelt Ben de Vries, die als beleidsmedewerker Strategie & Internationaal bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed verantwoordelijk is voor het Europees Erfgoedlabel. “De 38 sites die inmiddels zijn gecertificeerd zijn heel verschillend. Portugal was het eerste Europese land om de doodstraf bij wet af te schaffen en dus is het handvest waarin dat is vastgelegd Europees erfgoed. Hetzelfde geldt voor het vredesverdrag van Münster uit 1648 dat een einde maakte aan de 80-jarige oorlog. En met het Duitse concentratiekamp Natzweiler-Struthof in de Franse Vogezen op de nominatielijst is binnenkort wellicht de eerste transnationale site een feit.”

In Nederland worden kandidaat-erfgoederen getoetst aan vier additionele thema's: vrede & recht, geld & koopmanschap, mobiliteit & maak-

Activiteiten

Adaptive Re-Use and Transition of the Built Heritage

[Architects' Council of Europe]

In het kader van het Europees Erfgoedjaar organiseerde de Architects' Council of Europe een openbare conferentie in Leeuwarden over adaptief hergebruik en transitie van gebouwd erfgoed.

EuropeanaTech 2018

[Europeana Foundation]

Op 15 en 16 mei vond EuropeanaTech 2018 plaats - een conferentie over de technische en digitale kant van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed. In het kader van dit erfgoedjaar bracht het evenement Europeana en andere digitale Wereldbibliotheken samen om elkaar te inspireren, kennis over te dragen en technologische aanbevelingen te doen voor de toekomst van Europeana en ons digitale culturele erfgoed. Tijdens dit evenement kwamen technische specialisten werkzaam in onderzoeksinstituten, GLAMs en de creatieve industrie samen om te discussiëren over actuele onderwerpen zoals 'data, discovery en delivery' binnen de Europeana community. Het evenement was gericht op 350 ontwikkelaars, onderzoekers, technologen en dataspecialisten met interesse in cultureel erfgoed en van erfgoedinstellingen.

baarheid en sport & cultuur. Er zijn in ons land inmiddels drie Europese erfgoederen aangewezen: het Verdrag van Maastricht, het Vredespaleis en Kamp Westerbork.

Het label wordt niet lichtzinnig toegekend. “Als beheerder van zo'n erfgoed moet je bijna activistisch zijn in je communicatie”, stelt De Vries. “Je moet het verhaal vertellen in een expositie of kenniscentrum en een educatief programma ontwikkelen. Iedere vijf jaar worden de labelhouders geëvalueerd om te zorgen dat alles op peil blijft.”

Het Europees Erfgoedlabel is opgezet in 2012 en is daarmee beduidend jonger dan de Werelderfgoedlijst van de UNESCO, die in 1972 werd

ingevoerd. “Maar het heeft ook een tijdje geduurd voordat het werelderfgoed ingeburgerd raakte”, stelt De Vries. “Het is de hoop dat er uiteindelijk een soort Europese canon ontstaat. En die zou geconstrueerd kunnen worden aan de hand van deze stepping stones.”

DEN, Kennisinstituut cultuur en digitalisering, beweegt zich ook de komende jaren actief binnen Europa, onder meer op het gebied van:

- Strategie: meedenken hoe de Nederlandse aanpak kan bijdragen aan zo breed mogelijk digitaal gebruik van erfgoed door de burgers in Europa;
- Auteursrecht: ondersteunen van de lobby voor een beter Europees auteursrecht waarbij makers eerlijk worden beloond voor hun werk, de vrijheid hebben om zelf te beslissen over toegang tot hun werk en waarbij digitale collecties zo open mogelijk beschikbaar zijn voor gebruik;
- eNumerate: coördineren van een netwerk van nationale specialisten uit Europa voor het verzamelen, interpreteren en beschikbaar stellen van beleidscijfers over de status van digitalisering van erfgoedcollecties in Europa;
- Waardecreatie: verder ontwikkelen en toepassen van het Impact Framework om de waarde van digitaal erfgoed te verbinden aan grotere vraagstukken in de Europese samenleving zoals de Sustainable Development Goals van de VN;
- Innovatie: op Europees niveau kennis ontwikkelen en verzamelen van inspirerende voorbeelden om de kansen en mogelijkheden van digitalisering voor de erfgoed & kunstensector te benutten.

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

148 | 149

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Erfgoed is van ons allemaal

Verdedigings- linies

Europese routes

Gemeente landschap

Water

Duurzaam vakmanschap

Creativiteit vanuit traditie

Beladen erfgoed

Landgoederen en buitenplaatsen

Erfgoed is van ons allemaal

Opgegraven geschiedenis

Religieus verleden

Grenzeloos erfgoed

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Verdedigingslinies

Europese routes

Gemaakt landschap

Water

Duurzaam vakmanschap

Creativiteit vanuit traditie

Januari Februari Maart April

150 | 151

December November Oktober

Mei Juni Juli Augustus September

Colofon

Het Nederlandse programma van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed is geïnitieerd vanuit het Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92 in samenwerking met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en DutchCulture.

Deze publicatie werd tijdens de afsluiting van het Nederlandse programma op 11 december 2018 overhandigd aan Ingrid van Engelshoven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, in Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. De publicatie kwam tot stand op initiatief van en onder verantwoordelijkheid van het Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92. Journalist en criticus Edo Dijksterhuis schreef de twaalf artikelen over de maandthema's, waarvoor hij ook alle interviews verzorgde. Verschillende leden van het Erfgoedplatform leverden losse bijdragen. Het inleidende hoofdstuk is, namens het Erfgoedplatform Plus, geschreven door Mirjam Blott, projectleider van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed.

2018 Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

152 | 153

Leden van het Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92

BOEi Nationale Maatschappij tot Restaureren & Herbestemmen van Cultureel Erfgoed
BRAIN Branchevereniging Archiefinstellingen Nederland
DEN Kennisinstituut Cultuur en digitalisering
DutchCulture
Erfgoedvereniging Heemschut
Europa Nostra
Federatie Grote Monumentengemeenten
Federatie Instandhouding Monumenten
Federatie Ruimtelijke Kwaliteit
KIEN Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
LCM Landelijk Contact van Museumconsulenten
Mondriaan Fonds
Museumvereniging
Nationale Monumentenorganisatie
Nationaal Restauratiefonds
Netwerk Steunpunten Cultureel Erfgoed
OPEN Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland
Stichting Reuven
Stichting Nationale Archeologiedagen
VOIA Vereniging Ondernemers in Archeologie
Stichting Liniebreed Ondernemen
Stichting Nederland Monumentenland

Projectteam Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Mirjam Blott (projectleider), Floor Vierenhalm, Jozanneke Hendriks, Maarten Reith, Mirjam van der Stouwe en Charlotte Post (Blikopener Filmproducties)

Nationaal coördinator Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed

Flora van Regteren Altena, ministerie van OCW

Ontwerp

www.studio026.nl

www.europeeserfgoedjaar.nl
December 2018

Verantwoording foto's

Provincie Utrecht, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Waterliniemuseum, Scheepvaartmuseum, Werelderfgoed Schokland, Beeldbank Gemeente Amsterdam, Prehisto.museum, Pluim Fotografie, Felix Kalkman, Hans van den Bos, Valerie Spanjers, Heleen Haijtema, NederlandsFotomuseum/Dolf Kruger, Kelly Droog, Rick Huisinga, Titia de Zeeuw, Marjoleine van Kalken, Ton Wools, Cees Wouda, Duncan de Fey, Rene Koster, Marco van Wijnbergen, Elganan Jelsma, Daphne van de Velde, Marianne Bonten, Thijs Wolzak, Klaas Eissens, Vas Triantis, Twycer, Diederik van der

Laan, Barbara Jonkers, Marijn Heuts, Juliette Jonker, Dick Schrama, Tino Stulen, Rein Schouten, Crafts Council Nederland, Passiefoto Perry Filippini & Crafts Council.

De redactie heeft zijn uiterste best gedaan om alle rechthebbenden van beeldmateriaal te achterhalen. Eenieder die meent dat zijn/haar materiaal zonder voorafgaande toestemming hier is gebruikt, verzoeken wij om contact op te nemen met Erfgoedplatform Plus van Kunsten '92 via info@kunsten92.nl.

Beladen
erfgoed

Opgegraven
geschiedenis

Religieus
verleden

Grenzeloos
erfgoed

Landgoederen en
buitenplaatsen

Erfgoed is van
ons allemaal

Verdedigings-
linies

Europese
routes

Gemaakt
landschap

Water

Duurzaam
vakmanschap

Creativiteit
vanuit traditie

